

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2022

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas mokslinis leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-22-16)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos

(LIBIS) portale ibiblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2022

© Straipsnių autoriai, 2022

© Lietuvos istorijos institutas, 2022

ISBN 978-609-8314-18-2

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 10
Moterų istorija tarp (Europos) Rytų ir Vakarų, arba vėl kryžkelėje /
Dalia Leinartė . . . 13
The History of Women between (European) East and West, or at a Crossroads
Again / *Dalia Leinartė* . . . 19

VYRAI IR MOTERYS VIEŠOJOJE ERDVĖJE

Gabrielė Jasiūnienė

- Herbas kilmingos XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moters
gyvenime – svarbi identiteto dalis . . . 28
The Coat of Arms in the Life of a Noblewoman in The Seventeenth-Eighteenth Century
Grand Duchy of Lithuania: An Important Part of Identity. *Summary* . . . 45

Aistė Paliušytė

- Dailės mecenatystė Radvilų dvare Vetinų laikais: našlės, žmonos ir dukros . . . 46
Patronage of Art at the Radvila Court During the Wettin Period: Widows, Wives and
Daughters. *Summary* . . . 75

Dariusz Rolnik

- Codziennosc żon senatorów „nowej kreacji” w czasach stanisławowskich na
kresach wschodnich Rzeczypospolitej – trzy mało znane białogłowy . . . 76
Naujai paskirtų senatorių iš rytinių Respublikos vaivadijų žmonių kasdienybė Stanislovo
Augusto laikais: trys mažai žinomos moterys. *Summary* . . . 95

Lina Balaišytė

- Vincento Ignaco Marevičiaus „Abiejų lyčių edukacijos sistema“: apie natūralaus
ugdymo adeptą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje . . . 97
Wincenty Ignacy Marewicz's "A System of Education for Both Sexes": About an Adept of
Natural Education in the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* . . . 114

Ewa Kula

- Bracia Feliks i Marcin Ancypowie, czyli o trudach pracy nauczycielskiej w
czasach Komisji Edukacji Narodowej . . . 115
Broliai Feliksas ir Martymas Antipai, arba apie Tautinės edukacinės komisijos laikų
mokytojų darbo sunkumus. *Santrauka* . . . 129

PRIVATI ERDVĖ: SANTYKIAI ŠEIMOJE

Violeta Pansevič

XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pomirtiniai turto inventoriai – Vilniaus miestiečių moterų kasdienybės istorijos šaltinis . . . 132

Posthumous Property Inventories of the Second Half of the Seventeenth and the Eighteenth Century: A Historical Source on the Daily Life of the Women of Vilnius. *Santrauka* . . . 161

Rita Regina Trimonienė

Sugyvenimas ir meilė. Jokūbo Nagurskio šeimos pavyzdys . . . 163

Concordance and Love. The Case of Jacob Nagórsky's Family. *Summary* . . . 177

Jolita Sarcevičienė

„Nieko negaliu nuveikti be tavo, širdelė, valios...“

Teresės Rachelės Sapiegienės laišakai vyrui Antanui Kazimierui Sapiegai . . . 178

There is nothing I can do without the will of my heart... Teresa's Rachel's Sapiežyna's Letters to her Husband Antoni Kazimierz Sapieha. *Summary* . . . 205

VAIZDAI IR ĮVAIZDŽIAI

Rūta Janonienė

Du vyrai smuklėje . . . 208

Two Men in a Tavern. *Summary* . . . 219

Lijana Birškytė-Klimienė

Šv. Onos – idealios žmonos, motinos ir senelės įvaizdis XVIII a. – XIX a.

pirmosios pusės Lietuvos katalikiškoje dailėje . . . 220

and Grandmother – in Lithuanian Catholic Art of the Eighteenth and the First Half of the Nineteenth Century. *Summary* . . . 265

Regina Jakubėnas

„Rozprawa Litwy z Polską“. O Jaśnie Oświeconą Księżniczkę Karolinę Katarzynę Radziwiłłównę . . . 268

„Lietuvos ir Lenkijos mūšis“ dėl jos šviesybės kunigaikštytės Karolinos Kotrynos Radvilaitės. *Santrauka* . . . 287

VYRAI IR MOTERYS RELIGINĖSE BENDRUOMENĖSE

Vaida Kamuntavičienė

Klauzūros ir neturto problema Kauno bernardinių vienuolyne . . . 290

The Issue of Enclosure and Poverty in the Convent of Bernardines in Kaunas. *Summary* . . . 307

Andrea Mariani

W stanie wdowim synogarliczym nieobrażonym krokiem postępowata. Jezuici w kręgu wdów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów XVII i XVIII wieku . . . 308
Būdama vargšė našlė, ji žengė nuolankiai. Jėzuitai ir našlės Abiejų Tautų Respublikoje XVII–XVIII amžiuje. *Santrauka* . . . 336

Karolis Tumelis

Viešas reikalas? Bylos dėl impotencijos XVII–XVIII a. Vilniaus ir Žemaitijos katalikų konsistorijose . . . 337
A Matter of Public Concern? Impotence-Related Cases in the Catholic Consistories of Vilnius and Samogitia in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. *Summary* . . . 356

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis, iš lenkų kalbos vertė, įvadą ir komentarus parengė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 484 [1] p.; 27 cm + 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). ISBN 978-609-8183-90-0
Darius Vilimas . . . 360

Łukasz Wróbel. *Józef Jerzy Hylzen. Studium kariery magnackiej w XVIII wieku.* Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2022. – 402 p. ISBN 978-83-231-4607-0
Ramunė Šmigelskytė-Stukienė . . . 362

Asmenvardžių rodyklė . . . 366

Vietovardžių rodyklė . . . 380

ŠV. ONOS – IDEALIOS ŽMONOS, MOTINOS IR SENELĖS ĮVAIZDIS XVIII A. – XIX A. PIRMOSIOS PUSĖS LIETUVOS KATALIKIŠKOJE DAILĖJE

LIJANA BIRŠKYTĖ-KLIMIENĖ

Vilniaus universitetas

Anotacija. Šiame straipsnyje analizuojamas šv. Onos įvaizdis XVIII–XIX a. pirmosios pusės Lietuvos dailėje, glaustai pristatomi iki šiol neanalizuoti vyravę ikonografiniai tipai bei išryškinamas susiformavusios ikonografijos tęstinumas. Per šventosios atvaizduose „užkoduoatą“ socialinį šeimos modelį siekiama atskleisti, ar šv. Onos vizualiniai pavidalai yra susiję ir sąveikauja su Apšvietos epochos dvasinėmis ir moralinėmis nuostatomis bei dėmesiu edukacijai. Pasitelkiant ikonografinį, iš dalies ikonologinį bei šaltiniotyro metodus, atsižvelgiama į sociokultūrinį praeities lygmenį, keliami klausimai apie šv. Onos atvaizduose slypinčią galią, kuri galėjo būti pasitelkiama tikrovės pažinimui ir kaitai.

Reikšminiai žodžiai: šv. Ona, Šventoji Šeima, ikonografija, *Šv. Ona, pati trečioji*, *Švč. Mergelės Marijos auklėjimas*, Šv. Onos brolija, edukacija, Simonas Čechavičius.

Įvadas

Šiandieną nelengva įsivaizduoti, kad katalikų šventųjų gerbimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje buvo įprastas kasdienybės reiškinys¹. Skirtingose šalyse pagarba atskiriems šventiesiems skyrėsi, o šventųjų populiarumas bėgant amžiams kito. Šventieji buvo sektini moraliniai pavyzdžiai, todėl jų kultū iškilimo dinamika, jų įvaizdžio ir vizualinio pavidalo dailėje kaita skirtingais laikotarpiais yra puikus visuomenės dvasinių ir moralinių nuostatų rodiklis. Iki mūsų dienų išlikę šventųjų atvaizdai taip pat yra to meto religinių praktikų nebylūs liudininkai. Kankinystės palytėti šventųjų gyvenimai tikintiesiems suponavo krikščioniškos gyvensenos idealus. Šventųjų spektras atitiko pašaukimų, gyvenimo būdų, patiriamų išgyvenimų ar netekčių įvairovę ir todėl apeliavo į asmenišką patirtį, o ne vien į abstraktų šventėjimą.

Idealų šeimos modelį katalikams įkūnijo Šventoji Šeima, tad jos atvaizduose slypi galingas edukacinis potencialas, kurį atskleisti padėtų nuodugnesni Šventosios Šeimos ikonografijos tyrimai. Iki šiol Šventosios Šeimos atvaizdų ikonografija Lietuvos dailėje nebuvo sustruktūrinta, apibendrinta, juolab netyrinėta sociolo-

¹ Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal priemonę Nr. 09.3.3-LMT-K-712-19-0088 „Vizualūs edukacijos konceptai: nuo šv. Onos iki P. Rimšos „Vargo mokyklos““.

giniu požiūriu. Neatsitiktinai šio straipsnio tyrimo objektu pasirinkta Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nuo XVI a. itin gerbiama Šventosios Šeimos atstovė šv. Ona, Švč. Mergelės Marijos motina, šv. Joakimo žmona ir Jėzaus senelė. Ji yra išskirtinė Katalikų Bažnyčios šventųjų panteone, nes, pasak apokrifų, buvo ištekėjusi, nemirė kankinės mirtimi ir jos patronažui, be kitų funkcijų, buvo priskiriama moterų ir šeimos globa. Įvertinus šv. Onos įvaizdį Lietuvos dailėje permainų laikais – Apšvietos laikotarpiu, galimos įžvalgos apie to meto sektingus moterų įvaizdžius. Pasirinktos tyrimo XVIII–XIX a. vidurio (iki 1863 m. sukilimo) chronologinės ribos yra platesnės nei Apšvietos, nes konservatyvumu pasižymintis provincijos religinis menas galėjo lėčiau adaptuoti naujas idėjas. Be to, ilgesnis laiko pjūvis leistų tiksliau užčiuopti šv. Onos įvaizdžio kaitos chronologines ribas bei įvertinti jo tęstinumą perinamaisiais laikotarpiais.

Ankstyvaisiais viduramžiais gana nežymus šv. Onos kultas Vėlyvaisiais viduramžiais išaugo į vieną stipriausių Šventojoje Romos imperijoje. Jo sužydėjimą apimantis 1450–1530 m. laikotarpis XX a. pabaigoje susilaukė didelio dėmesio Vokietijos, Olandijos ir JAV mokslininkų, taikiusių įvairias metodikas, kurias generavo tarpkultūrinės, tarpdisciplininės ir *gender* studijos. Deja, šv. Onos kultas XVII–XX a. Europoje menkai tyrinėtas, vis dar stokojame sisteminės atvaizdų grupių, su šv. Onos kultu susijusių tekstų analizės iš skirtingų Europos katalikiškų regionų. Atkreipti dėmesį į su šv. Onos gerbimu susijusius socialinius reiškinius paskatino neseniai išleista Jennifer Lynn Welsh monografija – kone vienintelė šv. Onos kulto kaitą potridentiniu laikotarpiu apžvelgianti studija, apimanti XV a. vidurio – XIX a. vidurio laikotarpį Europos vokiškai kalbančiuose kraštuose². Autorės nuomone, po Reformacijos išbandymų katalikų teritorijose palaipsniui atsigavęs šv. Onos kultas XVII–XVIII a. išgyveno dar vieną pakilimo laikotarpį, nes atitiko naujų laikų religines ir socialines normas, kurios akcentavo patriarchytą namų ūkiuose ir paklusnumą Katalikų bažnyčiai³. Tyrimui taip pat pasitarnavo Małgorzata Wojtowicz šv. Onos hagiografinę literatūrą Abiejų Tautų Respublikoje apžvelgiantys straipsniai, atskleidę, kad XV–XVIII a. visuomenėje šv. Ona įkūnijo sektingą idealų žmonos ir motinos modelį⁴. Jį būtų verta palyginti su vaizduojamojoje dailėje plitusių įvaizdžiu, kas visapusiškiau padėtų įvertinti Katalikų Bažnyčios vaidmenį formuojant Apšvietos epochos katalikų savimonę.

2 Jennifer Welsh, *The Cult of St. Anne in Medieval and Early Modern Europe*, London, New York: Routledge, 2017.

3 *Ibid.*, p. 5.

4 Małgorzata Wojtowicz, *Św. Anna – ideał żony i matki w starożytnym i staropolskim piśmiennictwie apokryficznym*, in: *Prace Literaturoznawcze*, t. IV, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińskiego-Mazurskiego w Olsztynie, 2016, p. 87–98; Eadem, *Postać św. Anny jako wzorzec osobowy w polskim żywotopisarstwie potrydenckim*, in: *Wzorce osobowe w dawnej literaturze i kulturze polskiej*, red. Bernadetta M. Puchalska-Dąbrowska, Elżbieta A. Jurkowska, Białystok: Prymat, 2018, p. 85–103; Eadem, *Postać św. Anny – Matki Maryi w wybranych utworach literatury staropolskiej*, in: *Studia Elckie*, 2018, Nr. 1 (20), p. 69–80.

Nagrinėjama laikotarpiu šv. Onos kultas jau buvo giliai įleidęs šaknis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų gyvenime. Jis atsirado ir įsitvirtino labai anksti. Kaip ir Vakarų Europoje, ypač ryškus pagarbos šv. Onai suaktyvėjimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pastebėtas XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje. Jis pasireiškė sparčiai augančiu šv. Onos titulo bažnyčių ir altarijų skaičiumi⁵, pranciškonų observantų (vadinamų bernardinais) inicijuotu šv. Onos brolijų Vilniuje ir Kaune steigimu bei šv. Onos ikonografijos bažnytinėje ir pasaulietinėje dailėje sklaida⁶. Žemaitijoje, Batakių parapijėje bažnyčioje iki XVI a. vidurio susiformavo lokalumo ribas peržengęs, platesniam regionui reikšmingas šv. Onos kulto židiny, kurio epicentras – XVI a. pradžioje sukurta *Šv. Onos, pačios trečiosios* skulptūrinė grupė, XVII–XIX a. gerbiama kaip stebuklinga⁷. Antras šv. Onos kulto pakilimo etapas Lietuvoje išryškėjo potridentiniu laikotarpiu, ypač XVII a. pirmojoje pusėje, kai prie bernardinų vienuolynų ir parapijų bažnyčių buvo intensyviai steigiamos šv. Onos brolijos. Būtent brolijos, XVII–XVIII a. gausiai paplitusios Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose, aktyviai skatino pamaldumą šv. Onai⁸.

Svarbus šventosios kulto sklaidos įrodymas – jos atvaizdai, dažnai minimi XVII–XIX a. Lietuvos katalikų bažnyčių vizitacijų aktuose ir inventoriuose. Dėl mūsų kraštą siaubusių karų ir okupacijų išliko nedidelė jų dalis, ypač mažai iš XVII, o daugiausiai – iš XIX amžiaus. Suskirsčius juos į atskiras grupes – skirtingas ideologines reikšmes reprezentuojančius ikonografinius tipus, įvertinus jų gausumą, galima suformuluoti išvadas apie šventosios įvaizdį ir jo kaitą amžių raidoje. Lietuvos dailėje nėra tokios šv. Oną vaizduojančių siužetų įvairovės kaip Vakarų Europoje. XVIII–XIX a. viduryje egzistavo trys ikonografiniai tipai: *Šv. Onos, pačios trečiosios*, *Šv. Onos šeimos* ir *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo*, toliau nagrinėjami atskiruose poskyriuose, nepretenduojant į šių tipų visų galimų variantų ir atmainų aptarimą, o koncentruojantis į svarbiausius šv. Onos įvaizdžio aspektus.

5 Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, in: *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 56–57.

6 Žr. Lijana Birškytė-Klimienė, Ankstyvosios šv. Onos kulto apraiškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, in: *Menotyra*, 2013, t. 20, Nr. 1, p. 1–19; Eadem, Manifestations of the Cult of St. Anne before the Council of Trent in the Grand Duchy of Lithuania, in: *Stan Badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. XI, ser. *Zachowanie Polskiego dziedzictwa narodowego*, Nr. 17, ed. Wojciech Walczak, Katarzyna Wiszowata-Walczak, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2020, p. 43–82.

7 Eadem, Šv. Onos gerbimo centro susiformavimo Žemaičių vyskupijoje atvejis: stebuklinga Batakių šv. Onos skulptūra, in: *Excellencia virtutum: šventieji Lietuvos kultūroje* (serija *Religinės kultūros paveldo studijos*, Nr. 4), sudarė Asta Giniūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019, p. 237–254.

8 Plačiau žr. Eadem, Šv. Onos brolijos Žemaičių vyskupijoje XVII–XVIII a., in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37 (serija B: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. VII), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2014, p. 77–109; Lijana Birškytė-Klimienė, Šv. Onos kultas ir atvaizdai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų bažnyčiose: daktaro disertacija, Lietuvos kultūros tyrimų institutas ir Vilniaus dailės akademija, 2016, p. 50–73.

1. Šv. Ona, pati trečioji (neiškilo), XVI a. pradžia. Batakių Šv. Onos bažnyčia. A. Valinčiaus nuotrauka, 1956. Kultūros paveldo centras.

Pirmiausia bus išskleista seniausio Lietuvoje funkcionavusio *Šv. Onos, pačios trečiosios* ikonografinio tipo reikšmė, nes ji yra labai svarbi straipsnyje keliamai problemai analizuoti. Nesuvokus šv. Onos statuso tarp vaizduojamų šventųjų asmenų ir Dangaus hierarchijoje būtų nevisapusiškai atskleista šio tipo šv. Onos įvaizdžių visuma.

Šv. Ona, pati trečioji

Vėlyvaisiais viduramžiais Europoje susiformavęs *Šv. Onos, pačios trečiosios*, vadinamasis horizontalusis, ikonografinis tipas⁹ Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įsitvirtino XVI a. ir išliko populiarus XVII–XVIII a.¹⁰ Jis nepriklauso Švč. M. Marijos vaikystės ciklui, jo esmė – reprezentuoti tris Kristaus genealogijos kartas per moterišką liniją ir parodyti šventųjų moterų dalyvavimą žmonijos Atpirkimo istorijoje per giminytės ryšį su Kristumi. Vėlyvųjų viduramžių maldose ir hagiografinėje literatūroje *Šv. Ona, pati trečioji* buvo siejama su Švč. M. Marijos Nekaltuoju Prasidėjimu¹¹. Šiame siužete šv. Onai priskiriami motinos ir senelės socialiniai vaidmenys (1–3 il.). Ji čia yra lygiavertė Šventosios Šeimos atstovė ir svarbi išganymo

9 Lot. *Metterica*, lenk. *Šv. Anna Samotrzeć*, vok. *Hl. Anna Selbdritt*, angl. *The St. Anne Trinity*, žr. *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, t. 5, sudarė Engelbert Kirschbaum, Wolfgang Braunfels, Rom: Herder, 1990, p. 185–189. Lietuvos menotyrinėje literatūroje iki šiol buvo rašyta apie pavienius *Šv. Onos, pačios trečiosios* pavyzdžius.

10 Lijana Birškytė-Klimienė, *Šv. Onos kultas ir atvaizdai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų bažnyčiose*, p. 83–110.

11 *Marienlexikon*, t. 1: *AA-Chagall*, ed. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk, Regensburg, EOS, 1988, p. 159.

2. *Šv. Ona, pati trečioji*, 1528 m. Dail. Stanislovas Samostrzelnikas. Iliuminacija iš Alberto Goštauto valandų knygos. Reprodukuota iš: *Modlitevník Olbrachta Gasztołda kanclerza wielkiego litewskiego 1528 r.: facsimile*, wstęp Wiesław Wydra, Poznań, 2015, f. 214v.

3. *Šv. Ona, pati trečioji*, XVII a. ketvirtasis ketvirtis. Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčia. Arūno Baltėno nuotrauka, 2010 m. Bažnytinio paveldo muziejus.

aukos dalyvė: motina su dukra vaizduojamos vienodo dydžio, sėdinčios greta, o Jėzus įkomponuojamas trejopai: tarp jų, mamos arba senelės glėbyje. Pavaizduotieji asmenys dažniausiai bendrauja: moterys žaidžia su vaikiu, duoda jam vaisių, gėlę ar kitą atributą, paprastai siejamą su būsima Kristaus auka (1–2, 4–8 ir kt. il.). Atributų simbolinė prasmė nėra vienareikšmė, ji gali būti skirtingai interpretuojama, priklausomai nuo to, kuris asmuo atributą laiko ir ką su juo veikia¹².

Virš visos grupės dažnai matome Šv. Dvasios balandį vieną arba su Dievu Tėvu – abu neabejotinai nurodo tokios reprezentacijos ryšį su **Švč. Trejybe**¹³ (2–5, 8–12 il.). *Šv. Onos, pačios trečiosios* ikonografinis tipas moksliniame diskurse dar yra vadinamas žemiškąja, arba moteriškąja, Trejybe. *Švč. Trejybės* siužetas bažnytinėje dailėje akcentuoja Kristaus dieviškumą ir nemirtingumą. Tuo tarpu *Šv. Onos, pačios trečiosios* horizontalusis ikonografinis tipas, pakartojantis tradicinės *Švč. Trejybės* (iš Tėvo, Sūnaus ir Šv. Dvasios) kompoziciją, demonstruoja Kristaus biologinę kilmę

12 Plg. Virginia Nixon, *Mary's Mother: Saint Anne in Late Medieval Europe*, University Park: Pennsylvania State University Press, 2004, p. 137–140.

13 *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, t. 5, p. 188.

4. Šv. Ona, pati trečioji, XVIII a. antrasis ketvirtis. Paveikslas iš Surviliškio bažnyčios procesijų altorėlio. Kęstučio Stoškaus nuotrauka. Lietuvos nacionalinis muziejus. Reprodukuota iš: *Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas: Žemaičių vyskupijos istorija. 2013 m. gegužės 24 d. – spalio 27 d. Žemaičių krikšto ženklai. 2013 m. gruodžio 5 d. – 2014 m. kovo 3 d. Parodų knyga*, sudarė Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 295.

(genealogiją), o papildytas kitais dviem Švč. Trejybės asmenimis, simbolizuoja dieviškosios ir žmogiškosios Kristaus prigimties susijungimą¹⁴.

Dar vienas svarbus Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdų generuojamų prasių lygmuo yra tas, kad juose koduojamas šv. Onos – **tikinčiųjų užtarėjos įvaizdis**. XVI a. pirmojoje pusėje pas mus pastebėtas šv. Onos, kaip galingos šventosios, turėjusios išskirtinių galių užtarti nuodėmingąjį paskutinę Teismo dieną, įvaizdis, gyvavęs vokiškai kalbančiuose kraštuose ir Flandrijoje nuo XV a. pab. iki Reformacijos. Kone vienintelis išlikęs pavyzdys – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Alberto Goštauto maldyno (1528 m.) trys maldos, skirtos šv. Onai, vizualizuotos Šv. Onos, pačios trečiosios iliuminacija¹⁵ (2 il.). Iškalbingas faktas, kad jame šv. Onos prašoma užtarti tikintįjį paskutiniame Teisme ir apginti nuo šalies priešų – turkų, maskvėnų ir totorių¹⁶. Visuotiniam Tridento susirinkimui revizavus šventųjų kultus, šv. Ona neteko savo prieš Reformaciją įgytų didesnių už kitus šventuosius galių¹⁷ – kaip ir visiems šventiesiems Katalikų Bažnyčia priskyrė

¹⁴ Pamela Sheingorn, Appropriating the Holy Kinship: Gender and Family History, in: *Interpreting Cultural Symbols: Saint Anne in Late Medieval Society*, eds. Kathleen Ashley, Pamela Sheingorn, Athens: University of Georgia Press, 1990, p. 169.

¹⁵ Lijana Birškytė-Klimienė, Manifestations of the Cult of St. Anne before the Council of Trent in the Grand Duchy of Lithuania, p. 54–59, il. 6.

¹⁶ *Ibid.*, p. 58–59.

¹⁷ Kaip būdinga daugumai kitų šventųjų kultų, pagarba šv. Onai Reformacijos laikotarpiu išblėso. Tuo metu šv. Onos gerbimas liuteronų buvo pasmerktas ir atmetas, protestantizmą pasirinkusiuose kraštuose atsisakyta ir šventųjų atvaizdų gerbimo. Šv. Onos kulto geografinis paplitimas Europoje ir jo sklaida potridentiniu laikotarpiu nėra pakankamai ištyrinėti. Pastebėta, kad

5. Šv. Ona, pati trečioji, XVIII a. vidurys (apie 1743–1762 m.). Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2011 m. Kultūros paveldo centras.

6. Šv. Ona, pati trečioji, XVIII a. trečiasis ketvirtis. Dail. Jonas Kunickis. Platelių bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2011 m. Kultūros paveldo centras.

jai tikinčiųjų tarpininkės, užtarėjos pas Švč. M. Mariją ir Kristų vaidmenį. Būtent toks šv. Onos vaidmuo ryškiai pastebimas potridentiniuose Šv. Onos brolijų platinamuose maldynuose, tarp kurių išskiriamos šventajai skirtos litanijos, karūnėlės ir giesmės¹⁸. Šiai ir panašaus pobūdžio katalikiškai dvasinei literatūrai iliustruoti XVIII–XIX a. pirmojoje pusėje Lietuvos brolijos pasirinkdavo išimtinai *Šv. Onos, pačios trečiosios* atvaizdus (9–10, 13 il.). Frazė „Šv. Ona, pati trečioji“ netgi buvo tariama besimeldžiant ir giedant. Pavyzdžiui, brolijos nariai buvo skatinami antradieniais greta kitų maldų tris kartus kalbėti antifoną: Ona šventoji, pati trečioji, susimilk išklausti kožno žmogaus, tavęs besišaukiančio, idant kaltes mūsų atmelstum, čėsu smerties mums pagalbon pribūtum¹⁹, o per šv. Onos valandas

XVI a. antrojoje pusėje Katalikų Bažnyčiai revizavus šv. Onos kultą, paneigus ir atmetus tikėjimą apie trejas šv. Onos vedybas (*Trinubium* legenda), o veikiausiai ir veikiant evangelikų kritikai, vokiškuose kraštuose katalikų tikinčiųjų bendruomenėse šv. Ona prarado centrinį vaidmenį Išganytojo šeimoje ir neteko specialių galių užtarti tikintįjį paskutiniame Teisme, kurias neseniai, XVI a. pradžioje, buvo įgijusi, žr. Virginia Nixon, *Mary's Mother*, p. 121–128.

18 Małgorzata Wojtowicz, *Postać św. Anny – Matki Maryi w wybranych utworach literatury staropolskiej*, p. 74–76, 79.

19 „Święto Anno samo trzecia / Racz wysłuchać ku tobie wołającego / Z nas każdego człowieka, / Abyś nasze winy odprosiła, / Czasu śmierci w pomoc nam przybyła“, *Konfraternia Anny Świętej, powinności bractwa, odpusty, Nabożeństwa i inne ustawy do tego Bractwa należące zawierająca*,

7. Šv. Ona, pati trečioji, 1818 m. Pasvalio Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2017 m. Kultūros paveldo centras.

8. Paveikslas Šv. Ona, pati trečioji su aptaisais, XVIII a. antroji pusė / XIX a. pirmoji pusė. Raseinių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. Eglės Bagušinskaitės nuotrauka, 2018 m. Kultūros paveldo centras.

buvo giedama giesmė: „Ona šventoji! Būdama pati trečioji, esi dėkinga gelė, skirta Dievui vienatiniam, Trejybės gyvenančiam.“²⁰ Kita vertus, *Šv. Onos, pačios trečiosios* siužeto pasirinkimas Vilniaus Šv. Onos brolijos leidiniuose dar galėtų būti paašškintas ankstesnės jų iliustravimo tradicijos tęstinumu, kai galimai XIX a. viduryje rengiant pakartotinius leidimus tiesiog publikuota ta pati 1791 m. iliustracija²¹.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad *Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdai pasitarnavo Šv. Onos brolijų išskirtinumui pabrėžti* – jie reprezentatyvūs, akcentuojantys aukštą šv. Onos statusą Šventojoje šeimoje – jokiame kitame ikonografiniame tipe nematomas toks išskirtinis jos artimumas Kristui. Neatsitiktinai XVIII–XIX a. pirmosios pusės Šv. Onos brolijų leidiniuose pasitelkiami galios atributai: Vaikelis

nakladem konwentu Wileńskiego XX. Bernardynow przedrukowana w r. 1791, a ponowiona w r. 1845, Wilno: nakladem konwentu Wileńskiego XX. Bernardynow, 1858, p. 61.

20 „Anno Święta! Jedynemu / Bogu w Trójcy żyjącemu / Samo-trzecia jesteś wdzięcznym / Kwiatem“, *Nabożenstwo ku najwiękšej chwale Boga w Trójcy Świętej* jedynego, Matki Boskiej, tudzież ŚŚ. Patronów i patronek, Wilno: drukarnia J. Zawadzkiego, 1861, p. 688. Dėkoju Liudui Jovaišai, į lietuvių kalbą išvertusiam šias maldos ir giesmės eilutes.

21 1791 m. leidimo nepavyko rasti, plg. į knygų priešlapy įdėtą iliustraciją: *Konfraternia Anny Świętej, powinności bractwa, odpusty, Nabożenstwa i inne ustawy do tego Bractwa należące zawierająca*, nakladem konwentu Wileńskiego XX. Bernardynow przedrukowana w r. 1791, a ponowiona w r. 1845, Wilno: drukarnia A. Marcinowskiego, 1845.

9. Šv. Ona, pati trečioji, XVIII a. pabaiga. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

10. Šv. Ona, pati trečioji, XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia. Vilniaus Šv. Onos brolijos nario pažymėjimo graviūra. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius.

Jėzus vaizduojamas kaip Pasaulio valdovas, laikantis valdžios regalijas – orbį ir skeptrą (9, 10, 13 il.). Šis nuo XVI a. Lietuvoje žinomas *Šv. Onos, pačios trečiosios* variantas²² XVIII–XIX a. dailėje buvo retai naudojamas, tapo nebepopuliarus: pavyko aptikti tik vieną altorinį paveikslą, buvusį Riečių parapijėje bažnyčioje (11 il.), ir vienintelį išlikusį šio siužeto liaudiškos grafikos pavyzdį iš XIX a. (14 il.).

Dar vienas svarbus šv. Onos išskirtinumo įrodymas *Šv. Onos, pačios trečiosios* ir kitų ikonografinių tipų atvaizduose – **karūna** ant jos galvos. Aptaisai ir karūnos demonstruodavo aukotojų pagarbą altoriniams šv. Onos paveikslams ir, kaip kitų temų atvaizduose, kartodavo tapybinę kompoziciją. Regimantos Stankevičienės tyrimų duomenimis, karūnos, kaip svarbiausios simbolinės karališkos regalijos, ant Jėzaus ir Švč. M. Marijos galvų nurodo, kad jie yra Dangaus ir Žemės valdovai, o esančios ant kitų Šventosios Šeimos narių galvų (taip pat ir šv. Onos) reiškia „ypatingą jų pagerbimą ir išskyrimą iš kitų šventųjų“²³. *Šv. Onos, pačios trečiosios*

22 Žr. pavyzdžius: Lijana Birškytė-Klimienė, *Šv. Onos gerbimo centro susiformavimo Žemaičių vyskupijoje atvejis*, p. 249; Eadem, *Vienas Šv. Onos paveikslas, jo kontekstas ir istorija*, in: *Menotyra*, 2011, t. 18, Nr. 1, p. 29–47.

23 Regimanta Stankevičienė, XVII–XVIII a. I ketvirčio Lietuvos bažnyčių paveikslų aptaisai ir jų ornamentika, in: *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*, sudarė Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 71–72.

11. Šv. Ona, pati trečioji (dingęs), XVIII a. antroji pusė. Riečių Švč. Trejybės bažnyčia. J. Grambos nuotrauka, 1969 m. Kultūros paveldo centras.

12. Šv. Ona, pati trečioji, XVIII a. ketvirtasis ketvirtis – XIX a. pirmoji pusė. Švenčionių Visų Šventųjų bažnyčia. Alantės Valtaitės-Gagač nuotrauka, 2019 m. Kultūros paveldo centras.

paveiksluose būna nuo vienos iki trijų karūnų. Jei viena – tai ant Marijos galvos (9–10, 14 il.), išskiria ją kaip Dangaus karalienę. Dvi gali puošti Švč. M. Mariją su Vaikeliu (8 il.) arba Švč. M. Mariją ir jos motiną (7, 13 il.). Nežinia, kaip paaiškinti faktą, kai vainikuojama šv. Ona, o ne Jėzus, galbūt XIX a. religinei dailei būdingu laisvesniu požiūriu į kanonus. Kita vertus, Raseinių bažnyčios paveiksle karūnos pritaisytos XIX a. pirmojoje pusėje griežtai laikantis hierarchijos tarp Šventosios Šeimos asmenų ir Onos galvą tepuošia nimbas (8 il.). Trys karūnos ir aptaisai dažnai dengė Šv. Onos brolijoms priklausančius Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdus (5–6 il.)²⁴, jų narių rūpesčiu šios puošmenos dažniausiai būdavo įsigyjamos. Deja,

24 Vilniaus Šv. Onos bažnyčios paveikslo kataloginius duomenis žr. Gabija Surdokaitė-Vitienė, Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamosios kultūros vertybės duomenys Uk 17308, 2014 m., Kultūros paveldo centras (toliau – KPC). Platielių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios paveikslo kataloginius duomenis žr. Lietuvos Respublikos kultūros vertybių registras (toliau – KVR), unikalus kodas 13246, kitas kodas DV 2097. Apie Platielių bažnyčios Šv. Onos brolijos veiklą XVIII a. šaltiniuose išliko labai mažai duomenų: vienintelį kartą ji buvo paminėta vyskupo A. Tiškevičiaus reliacijoje 1748 m., žr. Lijana Birškytė-Klimienė, Šv. Onos brolijos Žemaičių vyskupijoje XVII–XVIII a., p. 94–95, 108. Labai tikėtina, kad Šv. Onos altorius su tituliniais paveikslu šioje bažnyčioje atsirado jos pastangomis. Dalios Ramonienės teigimu, paveikslą galbūt nutapė nežinomas XVIII a. vokiečių dailininkas, žr. Dalia Ramonienė, Platielių bažnyčios altorių paveiksai, in: *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė: Platieliai*,

13. Šv. Ona, pati trečioji, XIX a. pirmoji pusė. Vilniaus Šv. Onos brolijos vario ražinys. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius.

14. Šv. Ona, pati trečioji, XIX a. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

apie tikinčiųjų rodomą pagarbą tokiems paveikslams XVIII–XIX a. pirmosios pusės bažnyčių vizitacijose retai užsimenama. Basojo karmelito šv. Ignaco Tomo Akviniečio XVIII a. viduryje išleistame šv. Onos su Joachimu gyvenimo aprašyme netikėtai užsimenama, kad Vilniaus bernardinų Šv. Onos bažnyčios šv. Onos paveikslas „garsėja stebuklais ir malonėmis“²⁵. Deja, niekur kituose šaltiniuose kol kas nepavyko aptikti tokio paliudijimo apie šio paveikslo stebuklingąsias

Beržoras, Gintališkė, Šateikiai, Žemaičių Kalvarija, Gegrėnai, sudarė Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 35–45. Straipsnio autorės nuomone, Platelių paveikslo autoriumi gali būti tuo metu kelioms Žemaitijos bažnyčioms (Alsėdžių, Tverų) tapęs dailininkas Jonas Kunickis, nes vaizduojami panašūs plėčiaveidžiai šventųjų veidų su didelėmis akimis ir putliomis lūpomis tipažai. Plg. autoriaus biogramą: *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. I: *XVI–XVIII a.*, sudarė Aistė Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 163; Asta Giniūnienė, Nauji duomenys apie kultūros paveldo objektus. Jonas Kunickis (dirbo 1751–1780), in: *Kultūros paminklai*, 2013, Nr. 17, p. 157–159.

25 „W Poznaniu WW.OO. Bernardyni procz Kościoła dla Polakow, maią Kościół drugi pod Tytułem ANNY P. dla Niemcow. Także Ciż sami w Wilnie maią procz swego kościoła drugi pod Tytułem Teyże Świętey, ktorey iest Obraz wiekiemi Cudami y Łaskami sławny. Tomasz z Akwinu od św. Ignacego“, *Anna Święta z Świętym Joachimem godnością wnuka pana Jezusa Chrystusa dostoięstwem córki Najśw: Maryji Panny, życiem własnym, tudzież łaskami y cudami, dla nabożnych do siebie Chwalebni. Historia życia y cudow, świętych Anny y Joachima, Rodzicózw Najśw: Maryi Panny Matki Boskiej*, t. 1, Warszawa, Lwow, 1755–1756, p. 149. Varšuvos ir Krokuvos basojo karmelito šv. Ignaco Tomo Akviniečio veikale rašoma apie šv. Onos kulto istoriją visoje Europoje, fragmentiškai užsimenama apie XVIII a. pirmosios pusės pamaldumą šventajai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje. Išlikę knygos egzemplioriai saugomi Vilniaus universiteto ir Varšuvos nacionalinėje bibliotekose.

galias ir sunku pasakyti, ar stebuklais garsėjo senasis, neišlikęs, ar naujasis XVIII a. viduryje nutapytas ir karūnomis su aptaisais papuoštas paveikslas.

Sugrįžkime prie minėtų **Vilniaus Šv. Onos brolijos pamaldumą išreiškiančių iliustracijų** ir pažvelkime atidžiau, iš kokių kitų elementų jose konstruojamas šv. Onos įvaizdis. Pagal vieną bendrą pirmavaizdį kurtuose Šv. Onos brolijos knyga²⁶ (9 il.) ir nario pažymėjimą²⁷ (9 il.) iliustravusiuose raiziniuose Šv. Dvasios balandis apšviečia Jėzų – Pasaulio valdovą, įkomponuotą žemiškos Trejybės viduryje. Antrasis raiziny (10 il.) pasižymi sudėtingesne ir reta ikonografija, nes soste sėdinti Šv. Onos, pačios trečiosios grupė vaizduojama sode su vaizdą „rėminančiais“ nudžiūvusiu medžiu ir vazoje ant stulpo iškeltu palmę primenančiu augalu, tikriausiai simbolizuojančius su Kris-

15. Šv. Ona, pati trečioji, apie 1772 m. Geidžių Šv. Onos koplyčia. Lijanos Birškytės-Klimienės nuotrauka, 2012 m.

taus gimimu pasibaigusį Senąjį ir prasidėjusį Naująjį Testamentą. Aplink atvaizdą įkomponuotas užrašas lenkų kalba: „Niekas nežino, niekas netiki, kad puikias dovanas duoda Dievas mylintiems šventąją Oną.“²⁸ Tai pakoreguotas Johannes'o Trithemiuso įtakingo traktato *De laudibus sanctissimae matris Annae* (1494 m.) šv. Oną šlovinantis sakiny, cituojamas ir anksčiau minėtame šv. Ignaco Tomo Akviniečio veikale²⁹. Tas pats Šv. Onos brolijos moto juosė ir senesnę kitokios ikonografijos Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdą, buvusį ant 1795 m. Telšiuose išduoto

26 Šv. Ona, pati trečioji, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus (toliau – LNDM), G 2078. LNDM apskaitoje vario raiziny su datuotas XVIII a. antrąja puse, tačiau buvo sukurtas tikriausiai XVIII a. pab.: jis yra publikuotas 1845 m. leidime *Konfraternia Anny Świętej*. Galėjo būti, kad Šv. Onos brolijos knygos iliustracija (10 il.) buvo sukurta pirmavaizdžiu naudojant Šv. Onos brolijos nario pažymėjimo atvaizdą (9 il.).

27 Šv. Ona, pati trečioji, XVIII a. pab. – XIX a. pr. vario raiziny iš XIX a. naudoto Vilniaus Šv. Onos brolijos nario pažymėjimo, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius, Liet 1 6.3.99. Šio pažymėjimo pavyzdys dar saugomas LNDM, G 447.

28 „Nikt nie rozumie, nikt nie wierzy / Jak BOG wielkie dary / zwykł dawać kochającym / ANNE Świątą Firmer. Abb cap. 14.“

29 Šį J. Trithemijaus 14 skyriaus sakinį šv. Ignacas Tomasz Akwinietis į lenkų kalbą išvertė kitaip: „Nikt nie poymie, nikt nie uwierzy, iako wiele BOG zwykł dawać kochającym ANNE Świątą“, žr. Tomasz z Akwinu od św. Ignacego, *Anna Świąta z Świętym Joachimem godnością wnuka pana Jezusa Chrystusa dostoięństwem córki Najśw: Maryji Panny, życiem własnym, tudzież laskami y cudami, dla nabożnych do siebie Chwalebni. Historia życia y cudow, świętych Anny y Joachima, Rodziców Najśw: Maryji Panny Matki Boskiej*, t. 4, d. IV: *Zamykając w sobie różnie nabożęstwa do SS. Anny y Joachima rodziców Należywszey Panny Maryji, Zwielu Xiążek zebrane*, Lwow, Drukarnia Sukcessorow Páwła Golczewskiego, 1756(?), p. 3.

Šv. Onos brolijos nario pažymėjimo³⁰. Taigi, užrašas šiuo atveju labiau sietinas su šv. Onos asmeniu ir jos ryšiu su tikinčiuoju, o ne su atvaizde išreiškiamomis idėjomis.

Abiejuose Šv. Onos brolijų raižiniuose (9–10 il.) Vaikelis Jėzus stovi ant motinos kojų ir pasukęs galvą į šv. Onos pusę tarsi klauso senelės skaitomos knygos pasakojimo. Vakarų Europos mene ypač Baroko laikotarpiu dažnas **šv. Onos atributas yra knyga** – Senasis Testamentas, kuriame skelbiama apie Mesijo gimimą³¹. Knyga šv. Onos rankose signalizuoja, kad ji yra raštinga, išmintinga ir gebanti pasirūpinti religiniu dukters ir vaikaičio auklėjimu. Knygos atributas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje *Šv. Onos, pačios trečiosios* siužetuose nebuvo dažnai vaizduojamas. Jos atsiradimas XVI a. antrosios pusės – XVII a. pirmosios pusės kūriniuose susijęs su flamandų dailininkų graviūrų importu ir jų pagrindu sukurtų kartočių paplitimu. Šiuose kūriniuose ant kelių atverstą knygą šv. Ona viena ranka prilaiko arba į ją rodo, bet knygos neskaito³². Taip vaizduojamą knygos atributą galime aptikti ir XIX amžiuje, pavyzdžiui, Pasvalio bažnyčios altoriniame paveiksle³³ (7 il.).

Atkreiptinas dėmesys, jog kai kuriuose XVIII a. antrojoje pusėje – XIX a. pradžioje sukurtuose *Šv. Onos, pačios trečiosios* atvaizduose knyga traktuojama kitaip ir galime svarstyti apie jos reikšmės paveiksle pokyčius – tai galėtų būti siejama su Apšvietos laikotarpiu išaugusia edukacijos svarba. Pavyzdžiui, pagal Johanno Sadelerio 1584 m. graviūrą³⁴ sukurtame Geidžių koplyčios paveiksle (15 il.) šv. Ona rodo tikinčiajam atsuktą tikriausiai Šventojo Rašto tekstą apie di-

30 1795 m. liepos 26 d. Šv. Onos brolijos, veikusios prie Telšių bernardinų vienuolyno bažnyčios, nario Aloyzo Antano Andrejevskio pažymėjimas, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 696, ap. 2, b. 1174; jo publikaciją žr. *Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas: Žemaičių vyskupijos istorija. 2013 m. gegužės 24 d. – spalio 27 d. Žemaičių krikšto ženklai. 2013 m. gruodžio 5 d. – 2014 m. kovo 3 d. Parodų knyga*, sudarė Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 338.

31 Hans Aurenhammer, *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, t. 1, Wien: Verlag Brüder Hollinek, 1967, p. 142.

32 Žr. argumentus: Lijana Birškytė-Klimienė, *Šv. Onos kultas ir atvaizdai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų bažnyčiose*, p. 90–91, 102; Eadem, *Manifestations of the Cult of St. Anne before the Council of Trent in the Grand Duchy of Lithuania*, p. 72–75.

33 Paveikslas *Šv. Ona, pati trečioji* su aptaisais ir karūnomis, Pasvalio Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia. Paveikslas – 1818 m., aptaisai – XVIII a. trečiasis ketv. / 1818 m., karūnos – XVIII a. antroji pusė. Paveikslas su aptaisu yra įtrauktas į KVR, žr. Paveikslo *Šv. Ona, pati trečioji* su aptaisais ir karūnomis (unikalus kodas 4905, 41592-41594) aprašas, Lijana Birškytė-Klimienė, 2018 m., KPC.

34 *Šv. Ona, pati trečioji*, 1584 m. Johanno Sadelerio graviūra pagal Marteno de Vos piešinį. Prieiga per internetą: <https://collections.vam.ac.uk/item/O824149/the-virgin-and-child-with-print-vos-marten-de/>. Apie Geidžių paveikslą rašiusi D. Ramonienė šio pirmavaizdžio nemini, jos nuomone, šis kadaise atorelį puošęs paveikslas buvo nutapytas savamokslio dailininko, kuris rėmėsi „matytais ir atmintyje išlikusiais profesionaliosios tapybos pavyzdžiais“, žr. Dalia Ramonienė, *Geidžių Šv. Onos bažnyčia* (serija *Lietuvos architektūros ir dailės paminklai*), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 33–36. Paveikslas šiuo metu saugomas Telšių „Alkos“ muziejuje.

16. *Šv. Ona, pati trečioji* (dingęs), XVIII a. pabaiga – XIX a. (?). Mikailiškių regulinių atgailos kanauninkų bažnyčia. Reprodukuota iš: Maria Kałamajska-Saeed, Kościół parafialny P. W. Św. Michała Archanioła i klasztor Kanoników od Pokuty w Michaliskach, in: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej: województwo nowogródzkie*, d. 3: *Kościół i klasztorzy rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, 2005, il. 374.

desnę Dievo garbę ir Švč. M. Mariją³⁵. Tuo tarpu Šv. Onos brolijos knygą ir nario pažymėjimą (10, 9 il.) iliustravusiuose raiziniuose bei Mikailiškių regulinių atgailos kanauninkų bažnyčios paveiksle³⁶ (16 il.) šv. Ona parodoma užsiėmusi vaikaičio auklėjimu – skaitanti jam Šventąjį Raštą. Tą liudija jų kūno kalba: abu vaizduojami vienas prie kito palenkę galvas, kad vaikaitis geriau išgirstų senelės pasakojimą. Dar toliau žengiamo Raseinių dominikonų bažnyčios paveiksle: šv. Onos laikomą knygą atidžiai skaito Vaikelis Jėzus, jos turiniu akivaizdžiai susidomėjęs ir jo mama (8 il.)³⁷. Minėti atvaizdai rodo, kad įsitvirtina **šv. Onos – Jėzaus mokytojos įvaizdis**. Tai pakartotinaį įrodo šv. Onai priskiriamą aukštą statusą Šventojoje

35 Įrašas paveiksle skelbia: „Amen / dico Vobis / Ad / Maiore / Dei St/ riam / B: V: M: H:“. Nepavyko išsiaiškinti šaltinio, iš kurio cituojamas šis tekstas. Tuo tarpu J. Sadelerio pirmavaizdyje ant Onos knygos užrašytos eilutės rodo, kad tai yra Senasis Testamentas su pranašyste apie Kristaus gimimą (Iz 9, 6).

36 Mikailiškių Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčioje (dab. Baltarusija) *Šv. Onos, pačios trečiosios* paveikslas buvo įtaisytas šoniniame altoriuje, kol 2003 m. jį pavogė. Paveikslas minimas 1820 m. inventoriuje, esantis Šv. Onos altoriuje, kuris tikriausiai priklausė toje bažnyčioje veikusiai Šv. Onos brolijai, žr. Maria Kałamajska-Saeed, Kościół parafialny P. W. Św. Michała Archanioła i klasztor Kanoników od Pokuty w Michaliskach, in: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawniej Rzeczypospolitej*, d. 3: *Kościół i klasztorzy rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków 2005, p. 137, 153, il. 374.

37 Paveikslas *Šv. Ona, pati trečioji* (XVIII a. antroji pusė) su aptaisais (XIX a. pirmoji pusė) iš Raseinių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios yra įtrauktas į KVR. Jo tikslesnį datavimą apsunkina vėlesni užtapymai ir dengiantys aptaisai, žr. Lijana Birškytė-Klimienė, Paveikslas *Šv. Ona* su aptaisais (unikalus kodas 43252) aprašas, 2018 m., KPC.

Šeimoje, nes būtent jai šiuo atveju buvo patikėtas svarbiausio Šventosios Šeimos asmens – Jėzaus auklėjimas.

Lenkimų parapiinės bažnyčios didžiojo altoriaus paveiksle³⁸ (17 il.), atvirksčiai – pastebimas šv. Onai būdingo atributo perkėlimas Švč. Mergelei Marijai: Vaikelis Jėzus nutapytas stovintis šalia motinos ir skaitantis ant jos kelių padėtą knygą. Šiuo atveju ne senelė, o motina vaizduojama užsiimanti Sūnaus auklėjimu. Atvaizde rodomas sektinas pavyzdys, kad būtent mamos pareiga yra mokyti savo atžalą skaityti. Ši mintis atkartojama ir kitame kontekste – Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinio tipo atvaizduose, kuriuose šv. Ona moko dukrą skaityti (jie bus aptariamai kitame poskyryje). Dailėtyrininkas Zbigniewas Michalczykas surado Lenkimų paveikslo pirmavaizdį – tai pagal Carlo Maratta'os *Šventosios Šeimos* paveikslą XVIII a. viduryje išraižyta graviūra, kurios kompoziciją pakoregavus – vietoj šv. Juozapo nutapius šv. Oną, buvo sukurtas naujas *Šv. Onos, pačios trečiosios* ikonografijos variantas su naujomis reikšmėmis³⁹. Veikiausiai jis tapatinamas su 1804 m. inventoriuje toje pačioje vietoje minimu šv. Onos paveikslu su trimis sidabrinėmis karūnomis, apkabinėtu vėriniais ir dengiamu *Švč. M. Marijos Apreiškimo* paveikslu⁴⁰. Nenuostabu, kad tai vienintelis Lietuvoje rastas tokios perdarytos kompozicijos šv. Onos atvaizdas, tačiau stebina autoriaus ar užsakovo drąsa eksperimentuoti kuriant labai svarbų titulinį, didžiąjame altoriuje įtaisytą ir ten veikusios Šv. Onos brolijos paveikslą⁴¹.

Iš XVIII a. datuojamų *Šv. Onos, pačios trečiosios* kūrinių gausesnė jų dalis mus pasiekė iš antrosios amžiaus pusės. Juose kartojami ankstesniuose amžiuose mūsų šalyje ir svetur aptinkami ikonografiniai variantai. Pastebėtina, kad užsakovai pasirinkdavo kūrinius, pasižyminčius **šiltu vaizduojamų asmenų tarpusavio bendravimu**, kas Europoje buvo būdinga dar Vėlyvųjų viduramžių kūriniams. Artimas šv. Onos bendravimas su vaikaičiu parodo ne vien jos statuso svarbą

38 Paveikslas įtaisytas didžiąjame altoriuje, nepasiekiamas atidesnei apžiūrai. Jis yra įtrauktas į KVR, unikalus kodas 13621, kitas kodas DV 2475.

39 Zbigniew Michalczyk, *W lustrzanym odbiciu. Grafika europejska a malarstwo w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych ze szczególnym uwzględnieniem późnego baroku*, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016, p. 150–151, il. 182a, 182b. Autorius Lenkimų paveikslą datuoja galimai XVIII a. viduriu, remdamasis pirmavaizdžio graviūros datavimu bei bažnyčios pastatymo 1752 m. data, žr. nuorodą *Ibid.*, p. 150. Pritarčiau šiam datavimui, nes jį papildo nauji surasti duomenys iš bažnyčios inventorių: 1804 m. paveikslas minimas esantis didžiąjame altoriuje, o 1821 m. ir 1831 m. inventoriuose nurodoma, kad Šv. Onos altorius buvo perneštas iš senosios bažnyčios (naujoji mūrinė buvo pastatyta 1816 m.), žr. LVIA, f. 669, ap. 2, b. 712, l. 148, 166; b. 226, l. 25v.

40 Lenkimų Šv. Onos filijinės bažnyčios (Skuodo parapija) 1804 m. inventorių, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 712, l. 166.

41 Šv. Onos brolija buvo aprobuota vyskupo 1784 m., žr. Lijana Birškytė-Klimienė, *Šv. Onos brolijos Žemaičių vyskupijoje XVII–XVIII a.*, p. 105, 108. Bažnyčioje vykdavo Šv. Onos atlaidai: tarp bažnyčios dokumentų paminėta popiežiaus Pijaus VI bulė apie suteikiamus atlaidus per titulinę bažnyčios Šv. Onos šventę ir brolijos ketvirčius, žr. Lenkimų Šv. Onos filijinės bažnyčios 1804 m. inventorių, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 712, l. 168.

17. Šv. Ona, pati trečioji, XVIII a. vidurys. Lenkimų Šv. Onos bažnyčia. Eglės Bagušinskaitės nuotrauka, 2018 m. Kultūros paveldo centras.

18. Šv. Ona, pati trečioji, apie 1817 m. Pavandenės Šv. Onos bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2011 m. Kultūros paveldo centras.

Šventojoje Šeimoje, bet ir pavyzdines dvasines savybes: rūpestingumą, gerumą, švelnumą. Šv. Onos, pačios trečiosios paveiksluose Švč. M. Marija gali patikėti savo vaiką senelės globai jį perduodama laikyti, kaip matome, Vilniaus Šv. Onos (5 il.) ar Platielių (6 il.) bažnyčių altoriniuose paveiksluose. Šv. Ona gali būti vaizduojama švelniai imanti Vaikelį už rankutės kaip Surviliškio bažnyčios procesijų altorėlio⁴² (4 il.) ir Geidžių bažnyčios altoriniame paveiksluose (15 il.), netgi klojanti jam lovelę (18 il.)⁴³. Pastarasis variantas mūsų dailėje labai retas, nors Vakarų Europoje buvo vaizduojamas dar XVI a.⁴⁴ Neretai ir Vaikelis Jėzus kūno kalba demonstruoja savo šiltus jausmus ir meilę šv. Onai. Jis gali apkabinti senelę ir prie jos prisiglausti, kaip matome Alsėdžių (19 il.)⁴⁵ ir Pavandenės⁴⁶ bažnyčių

42 Saugomas LNM, inv. Nr. P 643, publikuotas: *Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas*, p. 294.

43 Žr. Paveikslas *Šv. Ona, pati Trečioji* aprašas, Asta Giniūnienė, 2012 m., KPC.

44 P vz., *Šv. Ona kloja Jėzaus lopšį*, 1506–1538 m. Dail. Albrechtas Altdorferis. Amsterdamas, Rijksmuseum. Prieiga per internetą: <https://www.pinterest.com/pin/196258496238652266/>.

45 *Šv. Ona, pati trečioji*, 1764 m. Dail. Jonas Kunickis. Paveikslas iš Alsėdžių bažnyčios Šv. Onos brolijos procesijų altorėlio, žr. atribuciją: Liepa Gričiūtė-Švėrebienė, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 124, 179.

46 Žr. kito Pavandenės bažnyčios paveikslo iliustraciją, Asta Giniūnienė, Dalmontas Stanislovas (dirbo XVIII a. IV ketv.), in: *Kultūros paminklai*, 2013, Nr. 17, p. 161. Autorė teigia, kad Pavandenės Šv. Onos bažnyčios procesijų altorėlio paveikslus *Šv. Ona, pati trečioji* ir *Šv. Barbora* XVIII a. ketvirtajame ketvirtyje nutapė dailininkas Stanislovas Dalmontas, sekęs provaizdžiu – Alsėdžių bažnyčios Šv. Onos brolijos procesijų altorėlio paveikslu (19 il.).

19. Šv. Ona, pači trečioji, 1764 m. Dail. Jonas Kunickis. Paveikslas iš Alsėdžių bažnyčios Šv. Onos brolijos procesijų altorėlio. Eglės Bagušinskaitės nuotrauka, 2017 m. Kultūros paveldo centras.

altorėlių ar Švenčionių bažnyčios altoriniame (12 il.)⁴⁷ paveiksluose. Keliuose XVIII a. antrojoje pusėje sukurtuose pavyzdžiuose matome šv. Oną sudėtomis maldai rankomis – pabrėžiamą jos **pamaldumą** Riečių (11 il.) ir Šiluvos⁴⁸ bažnyčių paveiksluose.

XIX a. pirmojoje pusėje Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinis tipas išlieka nepakitęs, tačiau jo populiarumas ženkliai menksta: aptikti tik keli išlikę anksčiau paminėti šiuo laikotarpiu sukurti profesionaliesni kūriniai, o XVIII–XIX a. pirmosios pusės bažnytinės skulptūros pavyzdžių iš viso nerasta. Retai pasitaiko Šv. Onos, pačios trečiosios liaudiškos skulptūros, kur kas dažnesni tarp jų Švč. Mergelės Marijos auklėjimo pavyzdžiai⁴⁹.

Šv. Onos Šeima

XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje kur kas mažiau nei Šv. Onos, pačios trečiosios buvo paplitę Šventosios Šeimos narių su šv. Ona paveikslai (20–22 il.). Dailėtyros diskurse Šventąja Šeima paprastai vadinamos Švč. Mergelę Mariją, Vaikelį Jėzų ir šv. Juozapą vaizduojančios kompozicijos⁵⁰. Mūsų rašytiniuose šaltiniuose kartais jos iškalbingai įvardijamos Šv. Juozapu, pačiu trečiuoju⁵¹, nes primena Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinį tipą, kuriame vietoj šv. Onos

47 Paveikslas Šv. Ona, pači trečioji iš Švenčionių Visų Šventųjų bažnyčios, XVIII a. ketvirtasis ketv. – XIX a. pr.

48 Šv. Ona, pači trečioji su šv. Jonu Krikštytoju, apie 1786 m. Šiluvos bazilikos altorinis paveikslas. Paveikslas tyrinėtas ir atributuotas, žr. Regimanta Stankevičienė, Dailės kūrinio aprašas: Uk 4978, K341K, 2002 m., KPC KOPA; Laima Šinkūnaitė, The Basilica of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Šiluva: the Iconology of Art, in: *Meno istorija ir kritika*, 2009, Nr. 5, p. 55, il. 14.

49 Skaidrė Urbonienė, *Religinė liaudies skulptūra Lietuvoje XIX a. – XX a. I pusėje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, p. 187–189.

50 Angl. *Holy Family*, vok. *Heilige Familie*, *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, t. 2, p. 4–7; Das grosse Kunstlexikon von P. W. Hartmann. Prieiga per internetą: http://www.beyars.com/kunstlexikon/lexikon_3903.html; *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 295–296.

51 Pvz., Platielių bažnyčios 1729 m. inventoriuje minimi du Šv. Juozapo, paties trečiojo paveikslai, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 416, l. 9. Šio inventoriaus paveikslų sąrašas publikuotas: Dalia Ramonienė, Platielių bažnyčios altorių paveikslai, p. 35.

20. *Šv. Onos šeima*, XVIII a. Gardino (?) r. Reprodukuota iš: *Музей старажытна-беларускай культуры*, sud. А. А. Ярашэвіч, Мінск: Беларусь, 2004, p. 92.

21. *Šv. Onos šeima*, XIX a. pirmoji pusė. Paberžės Švč. Mergelės Apsilankymo bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2015 m. Kultūros paveldo centras.

vaizduojamas šv. Juozapas. Tačiau egzistuoja kitas *Šventosios Šeimos* ikonografinis variantas, kuriame būna įtraukiama daugiau Jėzaus giminaičių: šv. Ona, jos vyras šv. Joakimas ir Švč. M. Marijos pusseserė šv. Elžbieta su vyru šv. Zacharijumi ir sūnumi šv. Jonu Krikštytoju⁵² (20–21 il.). Tokius išplėtotus *Šventosios Šeimos* ikonografinio tipo variantus, kuriuose greta Švč. M. Marijos, Jėzaus ir šv. Juozapo papildomai gali būti vaizduojama viena šv. Ona arba šv. Ona su vienu⁵³ (22 il.) ar daugiau Šventajai Šeimai priklausančių šventųjų (20–21 il.), siūlau vadinti *Šv. Onos Šeimos* terminu, kad nesusipainiotume su *Šventąja Šeima*, įprastai vien Švč. M. Mariją, Vaikelį Jėzų ir šv. Juozapą vaizduojančiais siužetais.

Šv. Onos Šeimos ikonografinėms atmainoms ar variantams aptarti prireiktų atskiros publikacijos, šįsyk bus įvardyti keli tipai, kuriuose pasireiškė šv. Onos įvaizdžio kaita. Sustruktūrinus *Šv. Onos Šeimos* atvaizdų įvairovę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII–XIX a. pirmojoje pusėje, pastebėta, kad jų kompozicijų centre, kaip ir Vakarų Europos mene⁵⁴, dažniausiai būna integruota *Šv. Onos*,

52. *Šv. Onos Šeimos* paveikslas iš Paberžės bažnyčios įtrauktas į KVR, žr. Asta Giniūnienė, *Paveikslas Šventoji Šeima* (unikalus kodas 7898, kitas kodas DR 648) aprašas, 2015, KPC.

53. Paveikslas yra dingęs iš Panevėžio katedros. Monsinjoro Juozapo Antanavičiaus teigimu, jis galėjo būti atvežtas iš Raguvelės bažnyčios.

54. Plg. *Marienlexikon*, p. 160.

pačios trečiosios grupė, o ją supančių kitų giminaičių skaičius gali būti skirtingas⁵⁵. Vadinasi, šiuose Jėzaus giminės „portretuose“ šv. Ona išliko tarp garbingiausių asmenų, nes būdavo įkomponuojama pirmajame plane netoli Vaikelio Jėzaus.

Šv. *Onos Šeimos* atvaizduose šv. Ona reprezentuojama kaip motina, senelė ir šalia ar už jos stovinčio vyro šv. Joakimo žmona. Šio tipo plėtrai mūsų šalyje neabejotinai turėjo įtakos **stiprėjantys šventųjų Juozapo ir Joakimo kultai**, kas liudijo apie tėvo, vyro svarbos akcentavimą Šventosios Šeimos atvaizduose. Populiarėjančio šv. Juozapo gerbimo tradicijas Lietuvoje išsamiai pristatė istorikė Diana Streikuvienė⁵⁶, o Švč. M. Marijos tėvo šv. Joakimo kultas Lietuvoje plačiau netyrinėtas, tačiau iš kelių publikuotų žinučių galima numanyti apie jo kulto sklaidą. 1736 m. šv. Joakimo vardu pavadinta Abiejų Tautų Respublikos teritoriją apimanti įkurta trinitorių vienuolijos provincija⁵⁷, 1753 m. popiežius Benediktas XIV paskelbė Lenkijos ir Lietuvos globėju tapusio šv. Joakimo aukščiausio rango iškilme, kuri tebebuvo švenčiama XIX–XX a. pradžioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldą perėmusiose teritorijose⁵⁸. Neatsitiktinai abiejų Švč. M. Marijos tėvų vardais pavadintas basojo karmelito šv. Ignaco Tomo Akviniečio XVIII a. viduryje parašytas keturtomis – išsami studija apie jų gyvenimą ir šv. Onos kulto istoriją visoje Europoje, kuriame pasakojimo tikroviškumui įtvirtinti remiamasi daugkartinėmis nuorodomis į Bažnyčios Tėvų raštus ir kitų autorių veikalus, todėl savo aspiracijomis yra lygintina enciklopedijai⁵⁹. Kaip būdinga potridentinei hagiografinėi literatūrai, abu sutuoktiniai parodyti kaip nepaprasti, geri, pamaldūs, dosnūs ir savo aplinkoje gerbiami žmonės. Šv. Ona įvairiais gyvenimo tarpsniais – jaunystėje, ištekėjusi ir našlaudama – apibūdinta kaip sektinas brandžios, pamaldžios asmenybės pavyzdys, puiki žmona ir motina, visiškai atsidavusi dukros auklėjimui⁶⁰.

55 Vienas ankstyviausių išlikusių *Šv. Onos Šeimos* paveikslų iš Rūdninkų parapijos bažnyčios buvo sukurtas seniau nutapytą *Šv. Onos, pačios trečiosios* kompoziciją papildžius šventųjų Juozapo ir Joakimo figūromis, žr. Irena Vaišvilaitė, Šventoji šeima, in: *Kultūros barai*, 1990, Nr. 2, p. 63–65; Lijana Birškytė-Klimienė, Manifestations of the Cult of St. Anne before the Council of Trent in the Grand Duchy of Lithuania, p. 68–73.

56 Diana Streikuvienė, Šv. Juozapo kultas Lietuvoje XVI–XIX a., in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 1998, t. 13, p. 87–124.

57 Regimanta Stankevičienė, Trinitorių šventieji šio ordino ir kitose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bažnyčiose, in: *Excellencia virtutum: šventieji Lietuvos kultūroje* (serija *Religinės kultūros paveldo studijos*, Nr. 4), sudarė Asta Giniūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019, p. 149.

58 Liudas Jovaiša, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šventieji globėjai Lietuvos vyskupijų liturginių kalendorių duomenimis, in: *Excellencia virtutum: šventieji Lietuvos kultūroje* (serija *Religinės kultūros paveldo studijos*, Nr. 4), sudarė Asta Giniūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019, p. 20, 21, 24.

59 Tomasz z Akwinu od św. Ignacego, *Anna Święta z Świętym Joachimem [...]*, t. 1–4; plg. Małgorzata Wojtowicz, Postać św. Anny jako wzorzec osobowy w polskim żywotopisarstwie potrydenckim, p. 91, 96.

60 Małgorzata Wojtowicz, Postać św. Anny jako wzorzec osobowy w polskim żywotopisarstwie potrydenckim, p. 91–98; Eadem, Postać św. Anny – Matki Maryi w wybranych utworach literatury staropolskiej, p. 72–73, 77–79.

22. *Šv. Onos Šeima*, XVIII a. ketvirtasis ketvirtis – XIX a. pirmoji pusė. Iš Raguvėlės (?) bažnyčios. S. Keparučio nuotrauka, 1983 m. Kultūros paveldo centras.

23. *Šv. Ona su šv. Joakimu ir šv. Juozapu*. Dail. Simonas Čechavičius, apie 1770 m. Tabariškių Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2015 m. Kultūros paveldo centras.

XVIII a. antrosios pusės vienuolių bažnyčiose pavyko aptikti **naujas** kitokių principu sukomponuotos *Šv. Onos Šeimos ikonografinio tipo atmainas, kuriose nebėra integruotos Šv. Onos, pačios trečiosios grupės*. Šaltiniuose minima, kad Vilniaus jėzuitų Šv. Ignoto bažnyčioje buvo altorinis *Šv. Juozapo su Vaikeliu Jėzumi, šv. Ona ir angelais* paveikslas, nutapytas Simono Čechavičiaus⁶¹. Tuo tarpu Gelvonų pranciškonų konventualų Švč. Mergelės Marijos Aplankymo bažnyčioje Šv. Antano altoriaus antrajame tarpсныje buvo *Šv. Juozapo, Joakimo ir Onos* paveikslas⁶².

Pastarojo siužeto atvaizdą galime išsvysti **Tabariškių** Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčioje. **Paveiksle Šv. Ona su šv. Joakimu ir šv. Juozapu**⁶³ (23 il.) nebevaizduojami nei

61 „W oltarzach znajdowały się obrazy Szymona Czechowicza, mianowicie 1) Obraz wyobrazający sw. Jozefa z Dzieciatkiem Jezus, sw. Anną i Aniola. Obraz ten znacznych rozmiarów, wielnich zalet, po zamknięciu kościoła przeniesiono do ołtarza w kościele sw. Stefana, później stał się własnością Wilczyńskiego, wydawcy „albumu Wilenskiego“, Vladislavo Zahorskiego daryti Vilniaus kurijoje buvusią Vilniaus bažnyčią 1798, 1808 ir kt. metų vizitacijų nuorašai, LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 10, ap. 26, l. 395.

62 „Oltarz 5-ty snycerskiej i stolarskiej roboty, malowany, częścią złocon i srezon, w nim obraz Ś. Antoniego Padewskiego z sukienką mosięzną pobielaną. Na 2-giej kondygnacji obraz ŚŚ. Józefa, Joachima i Anny“, Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m., in: *Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. IX, sudarė Algirdas Antanas Baliulis, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2010, p. 272.

63 Paveikslas pavadinimu *Nežinoma šventoji* įtrauktas į KVR, unikalus kodas 8858, kitas kodas DV 860, drobė, aliejus 89 × 74 cm, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, t. 1, red. A. Bliujus ir kt., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 255. Paskutiniui metu paveikslas saugomas Bažnytinio paveldo muziejuje Vilniuje.

24. Šv. Ona su Šv. M. Marija. Dail. Simonas Čechavičius, 1758 m. Iš Podhorců rūmų. Lvivo istorijos ir religijos muziejus. Reprodukuota iš: *Geniusz Baroku Szymon Czechowicz 1689–1775*, ed. Andrzej Betlej, Tomasz Zaucha, Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2020, p. 541.

25. Šv. Mergelės Marijos auklėjimas. Dail. Simonas Čechavičius. XVIII a. vidurys. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus. Reprodukuota iš: *Geniusz Baroku Szymon Czechowicz 1689–1775*, ed. Andrzej Betlej, Tomasz Zaucha, Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2020, p. 365.

Šv. M. Marija, nei Jėzus. Lyginant su kitais šv. Oną vaizduojančiais ikonografiniais tipais, pirmą kartą ji yra pagrindinis, svarbiausias asmuo paveiksle. Tai akcentuojama kūrinio kompozicijoje: jauno amžiaus, susikaupusi ir rami, į dangų žvelgianti šv. Ona įkomponuota centre, pirmame plane. Paveikslu kairėje, arčiau jos nutapytas vyras šv. Joakimas, laikantis jam būdingą atributą – piemens lazdą, o šiek tiek toliau dešinėje pavaizduotas į jo pusę žiūrintis žentas šv. Juozapas su pražyduisia lazda. Šaltų tonų šv. Onos rūbai irgi ją optiškai atskiria nuo šiltais tonais nutapytų šventųjų vyrų figūrų. Paveikslu simbolinį turinį taip pat atskleidžia apačioje esantis įrašas iš Senojo Testamento Siracido knygos (Sir 25, 1)⁶⁴: „Trys dalykai patinka mano dvasiai“, kurio reikšmė paaiškėja toliau cituojant Šventąjį Raštą – „jie giriami Dievo ir žmonių: tai santaika tarp brolių, meilė tarp artimų ir gerai sutinką tarp savęs vyras ir žmona“

64 „IN TRIBVS PLACITVM EST SPIRITVI MEO FI 2[5]“

(Sir 25, 1–2). Siracido knygos 25 ir 26 skyriuose gera žmona apibūdinama kaip protinga, tyli, stropi, nepavydi, santūri ir dievobaiminga. Taigi, Tabariškių paveikslas įkūnija krikščioniškos šeimos idealą, kurioje šv. Onai tenka naujas, iki tol dailėje neakcentuotas **tobulos žmonos įvaizdis**. Jis buvo plačiau plėtojamas giesmėse, litanijose. Pavyzdžiui, Šv. Onos litanijoje į šv. Oną buvo kreipiamasi kaip į šv. Joakimo žmoną, ji buvo vadinama „kantrybės, mielaširdystės, pamaldumo veidrodžiu, Dievo Bažnyčios sergėtoja“⁶⁵. Religinis šv. Onos vaizdinys buvo integruotas į tradicinę Lietuvos kaimo kultūrą ir transformavosi į geros žmonos ir rūpestingos šeiminkės įvaizdį⁶⁶. Taigi, naujas šventosios įvaizdis dailėje atspindėjo pokyčius religinėje kultūroje ir pademonstravo Katalikų Bažnyčios bandymus „vizualizuoti“ šv. Onos – tobulos žmonos statusą.

Šv. Onos su šv. Joakimu ir šv. Juozapu paveikslas užėmė garbingą vietą Tabariškių bažnyčios erdvėje: buvo įtaisytas šoniniame vieno tarpsnio altoriaus retabule. Visose peržiūretose 1821–1860 m. bažnyčios vizitacijose jis minimas esantis trečiame šoniniame altoriuje ir įvardijamas *Šv. Ona su šv. Joakimu ir šv. Juozapu*, nutapytu ant drobės⁶⁷. Svarbi čia šventųjų hierarchiją atspindinti detalė – tarp išvardytų asmenų šv. Ona yra pirmoji, tuo tarpu anksčiau minėtame Gelvonų bažnyčios paveiksle – paskutinė. Tabariškių bažnyčios 1849 m. kronikoje teigiama, kad šis paveikslas, kurį nutapė S. Čechavičius, priskirtinas prie vertingiausių bažnyčios objektų⁶⁸: iki tol paveikslas dailininkas bažnyčios vizitacijų aktuose niekur nebuvo paminėtas. Yra pagrindo manyti, kad šis profesionaliai nutapytas, italų klasikinės tapybos įkvėptas kūrinys buvo nutapytas garsaus dailininko **Simono Čechavičiaus** (1689–1775), nors jo istoriografijoje šis faktas yra nežinomas.

Pirmiausia į akis krinta stulbinantis panašaus šv. Onos tipo pasikartojimas kituose šio autoriaus darbuose. Palyginus paveikslą *Šv. Ona su Marija* iš Podhorcų rūmų (il. 2.4) ir piešinį *Švč. Mergelės Marijos auklėjimas*⁶⁹ (25 il.), kuris pasitarnavo kaip Lenkijos Sedlcos (*Siedlce*) parapinės⁷⁰ ir Kolo (*Koło*) bernardinų bažnyčių

65 Apie šv. Onai skirtas giesmės, litanijas plačiau žr. Dalia Ramonienė, Liaudiškojo šv. Onos įvaizdžio formavimosi prielaidos Žemaičių vyskupystėje, in: *Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai*, sudarė Jolita Liškevičienė (serija *Acta Academiae Artium Vilmensis*, t. 60), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 174–176.

66 *Ibid.*, p. 176–178.

67 „S. Anny neczpód ze świętym Joachimem i Józefem“, Tabariškių bažnyčios 1820 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 13852, l. 17; „W Ołtarzu Obraz S^{cy} Anny na płótnie malowany, z S^w Joachimem i S^m Jozefem“, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 13853, l. 1v. Taip pat ši informacija kartojama Tabariškių bažnyčios 1828–1860 m. vizitacijų aktuose, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 13855, l. 1v, 8v, 74, 79, 89. Ankstesnių bažnyčios inventorių ar vizitacijų aktų aptikti nepavyko.

68 „Do ozdoby kościoła zalicza się Ambona pod względem sztuki snycerskiej i obraz Pana Jezusa stojącego przy słupie w Ołtarzu Wielkim, na płótnie malowany przez Czechowicza takóž obraz S. Anny w bocznym ołtarzu tegoż autora“, Tabariškių parapinės bažnyčios kronika 1849 m., Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 4-36236 (A-2906), l. 1.

69 Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (toliau – NČDM), Mg-2342, popierius, tušas, 31,6 × 17,5 cm.

70 Paveikslas datuojamas 1750–1752 m., nustatyta, kad jis yra iš dalies pertapytas, žr. Zbigniew Michalczyk, Szymon Czechowicz, *Życie i twórczość*, in: *Geniusz Baroku Szymon Czechowi-*

altorinių paveikslų eskizas⁷¹, su nagrinėjamu Tabariškių paveikslu, pastebima, kad tarp jų esama šv. Onos idealizuoto veido, figūros tipo, dėvėsenos, netgi šv. Onos psichologinės būsenos perteikimo panašumų. Daugelyje S. Čechavičiaus paveikslų šv. Ona vilki kanoninės žalios spalvos suknelę-tunika, galvą dengia rusvas apdangalas, o skraistės ar apsiausto raudonos spalvos kanono dažnai nesilaikoma⁷². Dailininkui svarbiau nei kanonas buvo įtaigiai perteikti siužetą per šiltų ir šaltų tonų dermę bei kolorito harmoniją, todėl šv. Onos apsiaustui neretai parinkdavo šaltus mėlynus atspalvius.

Pirmą kartą aptariamą Tabariškių bažnyčios paveikslą eksponuojant parodoje „Sveika, Mergelė“, kuratorės šv. Oną palaikė Švč. Mergelė Marija⁷³. Tikriausiai suklaidino šventosios jaunas veidas ir Marijai įprastas mėlynas apsiaustas. Remiantis Jokūbo protoevangelija ir daugeliu juo sekusių tekstų, šv. Ona pagimdė Mariją būdama senyvo amžiaus, tačiau S. Čechavičiaus ir kai kurių autorių paveiksluose turbūt estetiniais sumetimais ji vaizduojama kaip jauna ar brandaus amžiaus ištėkėjusi moteris. Ir ne vien šv. Ona tapyta pajauninta, kaip pastebėjo dailėtyrininkas Zbigniewas Michalczycas, visai S. Čechavičiaus kūrybai buvo būdingas šventųjų veidų idealizavimas⁷⁴.

S. Čechavičius yra sukūręs nemažai šv. Onos paveikslų, dauguma jų išliko Lenkijos bažnyčiose. Dažnai, kurdamas kompozicijas, jis rėmėsi grafniais pavyzdžiais⁷⁵, tačiau Tabariškių paveikslo kompozicija yra originali⁷⁶. Tai galbūt nulėmė naujos – šv. Onos kaip tobulos žmonos idėjos įvaizdinimo poreikis, kuriam reikėjo surasti atskirą pavidalą. Neatsitiktinai paveikslo apačioje prirėmė žiūrovui siužetą aiškinančio įrašo su Senojo Testamento eilutėmis, kas nebūdinga S. Čechavičiaus religiniams paveikslams. Paveikslas *Šv. Ona su šv. Joakimu ir šv. Juozapu* priskirtinas devociniam atvaizdai, o jo sukūrimo laikas tikriausiai sietinas su bažnyčios Tabariškėse pastatymu 1770 m. ir senosios regulos karmelitų įkurdinimu, taigi sutampa su S. Čechavičiaus gyvenimo saulėlydžiu.

cz 1689–1775, ed. Andrzej Betlej, Tomasz Zaucha, Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2020, p. 175. Pirmą kartą Sedlcos Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* paveikslas ir NČDM eskizas (25 il.) palyginti, žr. Lijana Birškytė-Klimienė, *Šv. Onos kultas ir atvaizdai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų bažnyčiose*, p. 115, 204.

71 *Geniusz Baroku Szymon Czechowicz 1689–1775*, p. 364, 642–643.

72 Su raudona skraiste šv. Oną S. Čechavičius nutapė minėtai Sedlcos parapinei bažnyčiai ir Kolo bernardinų, Krokuvos Šv. Onos (*Švč. Mergelės Marijos auklėjimas*) bažnyčioms. Melsvų atspalvių šv. Onos apsiaustai figūruoja paveiksluose *Švč. Mergelės Marijos įžengimas į šventyklą* ir *Šv. Ona su Marija iš Podhorcy rūmų*, *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu*, *šv. Ona ir šv. Joakimas* iš Krokuvos pranciškonų konventualų vienuolyno bei *Švč. Mergelės Marijos auklėjimas* iš Dževicos parapinės bažnyčios, plg. *Geniusz Baroku Szymon Czechowicz 1689–1775*, p. 165, 175, 291, 535, 541, 641, 643.

73 *Sveika, Mergelė! Vilniaus arkivyskupijos marijinės ikonografijos aspektai*, sudarė Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, Bažnytinio paveldo muziejus, 2018, p. 324.

74 Zbigniew Michalczyc, Szymon Czechowicz, *Życie i twórczość*, p. 229.

75 Idem, Uwagi na temat pierwowzorów dzieł Szymona Czechowicza i malarzy jego kręgu, in: *Bulletin of Art History*, 2013, Nr. 4, p. 697–773.

76 Labai dėkoju Zbigniewui Michalczycui už konsultaciją ir šią svarbią įžvalgą.

Švč. Mergelės Marijos auklėjimas

Iš Švč. M. Marijos vaikystės ir jaunystės siužetų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje išsiskiria *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinis tipas⁷⁷, formavęs šv. Onos, tobulai išauklėjusios savo dukrą motinos, įvaizdį. Šio siužeto paveiksluose šv. Ona ant kelių laiko **atverstą knygą arba ritinėlį**, o mergaitė Švč. M. Marija gali sėdėti ant jos kelių, klūpoti arba stovėti⁷⁸. Skirtingai nuo anksčiau minėtų siužetų su šv. Ona, Vaikelis Jėzus čia nevaizduojamas. Dažnai *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* scenose matomas šv. Onos vyras šv. Joakimas – tokios kompozicijos gali būti priskiriamos Šventosios Šeimos temai. Jo įtraukimas į *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* atvaizdus grindžiamas trumpa užuomina iš Jokūbo protoevangelijos (1, 6–8) apie Joakimo skaitomą Bibliją, kai norėjo išsiaiškinti, ar visi Izraelio giminėje, iš kurios buvo kilęs, susilaukė palikuonių⁷⁹.

Švč. Mergelės Marijos auklėjimo atvaizdai pasirodė Anglijoje XIV a. pradžioje ir sparčiai išpopuliarėjo visoje Europoje. Jų siužetas nebuvo paremtas jokių tekstiniu šaltiniu iš Biblijos ir apokrifinės literatūros, kas labai neįprasta Viduramžių ikonografijoje⁸⁰. Vėlyvųjų viduramžių pamaldumui jie atliko svarbią simbolinę paskirtį. *Šv. Onos, pačios trečiosios* ir *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografiniai tipai gali būti laikomi tos pačios – **Kristaus Įsikūnijimo idėjos** skirtingais pavidalais, o juose vaizduojamas atverstos knygos atributas yra Kristus – įsikūnijusio Dievo Žodžio (*Logos*) simbolis⁸¹. Be Įsikūnijimo istorijos reprezentavimo *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* atvaizduose slypi dar vienas kontekstas: jie yra susiję su **moterų krikščioniškojo auklėjimo ir raštingumo kultūrine tradicija**. Vėlyvaisiais laikais šis aspektas tapo itin reikšmingas, atvaizdai visuomenėje diegė motinos, privalančios pasirūpinti savo vaikų raštingumu, modelį⁸².

Po Reformacijos *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinis tipas tapo vienas svarbiausių šv. Onos vaizdavimo būdų, labiausiai išplito XVII–XVIII a. baroko tapyboje, grafikoje ir skulptūroje⁸³, gausu jo pavyzdžių Vokietijos⁸⁴, Prancūzijos, Italijos ir Ispanijos dailėje⁸⁵. Deja, likusiuose katalikiškuose Europos

77 Angl. *St. Anne teaching the Virgin Mary*, vok. *Unterweisung Marias*, lenk. *Sw. Anna nauczająca Marię*.

78 *Marienlexikon*, p. 161.

79 *Ibid.*

80 Pamela Sheingorn, „The Wise Mother“: The Image of St. Anne Teaching the Virgin Mary, in: *Gesta*, 1993, t. 32, p. 70, 79; *Marienlexikon*, p. 160.

81 Pamela Sheingorn, „The Wise Mother“, p. 71.

82 *Ibid.*, p. 71–78.

83 *Marienlexikon*, p. 160–161; Hannelore Sachs, Ernst Badstübner, Helga Neumann, *Christliche Ikonographie in Stichworten*, Leipzig: Koehler & Amelang, 1980, p. 34.

84 Jennifer Welsh, *The Cult of St. Anne in Medieval and Early Modern Europe*, p. 184, 186.

85 *Švč. Mergelės Marijos auklėjimas* yra vienintelis į A. Piglerio žinyną įtrauktas šv. Onai atstovaujantis ikonografinis tipas (*Šv. Onos, pačios trečiosios* ten nėra), žr. A. Pigler, *Barockthemen. Eine Auswahl von Verzeichnissen zur Ikonographie des 17. und 18. Jahrhunderts*, t. 1, Budapest: Der

regionuose šv. Onos kulto sklaida bei atvaizdai menkai tyrinėti. Daugiausiai dėmesio moksliniame diskurse susilaukė vokiškai kalbančiuose kraštuose plitęs šv. Onos kultas. XVIII a. katalikiškose jų žemėse pastebėtas *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinio tipo kylantis dominavimas tarp šv. Oną reprezentuojančių atvaizdų⁸⁶. Tai susiję su šventosios kulto pokyčiais: su jos kaip pamaldžios katalikės motinystės modelio įsigalėjimu, moterų socialinių vaidmenų kaita bei naujų idėjų apie vedybas iškilimu. Šv. Onos motinystę pradėta apibrėžti vien per Nekaltąjį Švč. M. Marijos Prasidejimą, o visuomenėje įsigalėjusi idėja apie motinoms tenkančią atsakomybę už moralinį dukterų auklėjimą pasireiškė per šv. Onos, tinkamai išauklėjusios savo dukrą, akcentuojamą vaidmenį⁸⁷.

Pažvelkime, kokios buvo *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo atvaizdų populiarėjimo tendencijos Lietuvoje*. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje bažnyčių rašytiniuose šaltiniuose šio siužeto paveiksłai, palyginus su *Šv. Onos, pačios trečiosios* atvaizdų paminėjimais, aptinkami labai retai. Ankstyviausios žinios apie *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* paveiksłus siekia tik XVII a. antrąją pusę. Pats siužetas paprastai nebūna įvardijamas, jį galima atpažinti pagal aprašytus vaizduojamus du arba tris asmenis: šv. Oną ir Švč. M. Mariją arba šv. Oną, Švč. M. Mariją ir šv. Joakimą. Kaip minėta, šitoks dvejopas *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* vaizdavimo būdas buvo žinomas Europos potridentinėje dailėje. Vienas ankstyviausių pavyzdžių – tai Uzdos parapijai priklausiusioje Kuktičių koplyčioje 1653 m. minimas altorinis *Šv. Onos su Švč. M. Marija* paveiksłas⁸⁸. 1670 m. sudarytame Kauno bernardinų Šv. Onos brolijos inventoriuje įtrauktas nešiojamas altorėlis, kurio vienoje pusėje pavaizduota Švč. M. Marija su Vaikeliu Jėzumi, o kitoje – „šv. Joakimas ir šv. Ona, ir Švč. M. Marija“⁸⁹. Platelių bažnyčioje 1715 m. buvo *Šv. Onos ir Švč. M. Marijos* paveiksłėlis⁹⁰. Žinoma, kad dailininkas S. Čechavičius Vilniaus jėzuitų Šv. Ignoto bažnyčiai sukūrė altorinį paveiksłą

Ungarische Akademie der Wissenschaften, 1956, p. 412–413; Emilie L. Bergmann, A Maternal Genealogy of Wisdom: the Education of the Virgin in Early Modern Spanish Iconography, in: *Confluencia*, 2008, t. 24, Nr. 1, p. 154–161.

86 Jennifer Welsh, *The Cult of St. Anne in Medieval and Early Modern Europe*, p. 186.

87 *Ibid.*, p. 186–188.

88 „Altare in illa Vnum S Annae cum BMV“, VUB RS, f. 57, b. 53–42, l. 50. Vilniaus vyskupija, Minsko dekanatas.

89 „Oltarzyk nastolku do noszenia podczas Processyey publiczney sporządzony, ziedney strony PP. z P. Jezusem namalowana, Azdrugiej strony S. Joachim y S. Anna, y P. P“, Archiwum loci Caunensis. 1417–1812 m., VUB RS, F4-(A316) 38883, l. 150v. M. Matušakaitė teigė, kad tas pats altorėlis buvo minimas Kauno Šv. Jurgio bažnyčios XIX a. vizitacijose, žr. Marija Matušakaitė, *Procesijų altorėliai Lietuvoje*, Vilnius: Ardor, 1998, p. 18.

90 *Obraz mały wramach pozłocistych Sanny y Nay Pan'y*, Platelių bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F1-F38, l. 121.

26. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. trečiasis ketvirtis. Tryškių Švč. Trejybės bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2011 m. Kultūros paveldo centras.

27. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XIX a. pirmoji pusė. Šešuolių Šv. Juozapo bažnyčia. Lijanos Birškytės-Klimienės nuotrauka, 2020 m. Kultūros paveldo centras.

28. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVII a. antroji pusė. Dail. Martynas Šimkevičius. Lietuvos Nacionalinis dailės muziejus.

Šv. Ona su Joakimu ir mergaite Švč. M. Marija⁹¹, kuris neišliko⁹². Remiantis šiais pavyzdžiais, galima teigti, kad XVII a. antrojoje pusėje ir XVIII a. buvo tapomi dviejų kompozicinių tipų Švč. Mergelės Marijos auklėjimo siužeto paveikslai.

XVIII a. antrojoje pusėje Žemaitijos bažnyčiose pavyko užfiksuoti atvejų, kai senąjį altorinį Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslą pakeisdavo naujas kito ikonografinio tipo – Švč. Mergelės Marijos auklėjimo paveikslas. Pavyzdžiui, Tryškių bažnyčios Šv. Onos altarijai priklausiusiame altoriuje 1677 m. kaboją Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslas⁹³, o XVIII a. trečiame ketvirtyje buvo nutapytas naujas kito siužeto paveikslas (26 il.)⁹⁴. Tikriausiai XVIII a. pabaigoje paparinėje Salantų

91 *Sw. Anny z Joachimieim i N. Panną Marją dziecniem*. Paveikslas vėliau buvo perkeltas į Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčią. Vladislavo Zahorskio daryti Vilniaus kurijoje buvusių Vilniaus bažnyčių 1798, 1808 ir kt. m. vizitacijų nuorašai, LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 10, ap. 26, l. 395; Edward Rastawiecki, *Słownik malarzów polskich*, t. 1, Warszawa: S. Orgelbrand, 1850, p. 111.

92 Edward Rastawiecki, *Słownik malarzów polskich*, t. 1, p. 111; *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. I, p. 90.

93 „In maiori tabula imago S. Annae et B. Virginis, Puerum Jesum gestantium“, žr. *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, parengė Mindaugas Paknys (serija *Fontes Historiae Lituaniae*, 10), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011, p. 555.

94 Tryškių parapiinės bažnyčios 1779 m. generalinės vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 472, l. 19v. Dailėtyrininkės R. Stankevičienės tyrimo duomenimis, Tryškių Švč. Trejybės Švč. Mergelės Marijos auklėjimo paveikslas datuojamas XVIII a. trečiuoju ketvirčiu (1751–1775 m.), aptaisai – XIX a. (po 1830 m.), drobė, aliejus 214 × 119 cm. Jo sukūrimas sietinas su naujos bažnyčios pastatymu 1751 m. ir įrengimo pabaiga 1775 m., žr. Regimanta Stankevičienė, Paveikslas Šv. Ona su aptaisais (unikalus kodas 10144, kitas kodas K 13) aprašas, 1999 m.

bažnyčioje Šv. Onos altoriuje buvusį *Šv. Onos, pačios trečiosios* paveikslą⁹⁵ pakeitė „geros tapybos *Šv. Onos, Švč. M. Marijos ir šv. Joakimo* su trimis sidabrinėmis karūnomis paveikslas“⁹⁶. Netgi tikinčiųjų gerbiami, puošmenomis apkabinėti paveikslai ilgainiui buvo keičiami naujais, kaip antai Šešuolių bažnyčios atveju (27 il.)⁹⁷. Šiuos faktus galima laikyti *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinio tipo populiarėjimo apraiška bei XIX a. įsivyravusio reiškinių *Šv. Onos, pačios trečiosios* altorinius paveikslus keisti *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* siužetais pradžia.

Šaltinių duomenims antrina išlikusių *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* tų pačių **dvių tipų kompozicijos: jose mergaitę Švč. M. Mariją auklėja viena motina arba abu tėvai**. Pirmajam tipui priskiriama Martyno Šimkevičiaus XVII a. antrojoje pusėje išraižyta graviūra⁹⁸ (28 il.) yra viena ankstyviausių išlikusių iš šio šimtmečio *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* atvaizdų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. M. Šimkevičiaus graviūroje išlaikyti nuo Viduramžių susiklosčiusio *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* siužeto komponavimo principai – sėdinti matroną primenanti Ona, švelniai apglėbusi per pečius savo dukterį, pirštu rodo į Biblijos tekstą, o mergaitė Marija jį skaito. Atvaizdo sukūrimo laiką išduoda madinga Marijos suknelė ir šukuosena bei to meto dailei būdinga kompoziciją juosianti stambių gėlių žiedų girlianda. *Švč. Mergelę Mariją, apsirėdžiusią kaip aukštuomenės atstovę madingais rūbais, buvo įprasta vaizduoti Vakarų Europoje sukurtuose šio siužeto atvaizduose*⁹⁹.

95 Remiantis bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktu galima manyti, kad altoriuje buvo *Šv. Onos, pačios trečiosios su Dievu Tėvu ir Šventąja Dvasia* paveikslas su trimis sidabrinėmis karūnomis: „Oltarz Dziesiąty. Oltarz S: An'ý, obraz malowany na plotnie osob 5 Bog Oyciec, Duch S: S. An'a, Nays: Pan'a, Pan JEZUS.; U S. Anny Korony trzy Srebrne S: An'ý: Nays: Pany, y Pana Jezusa“, Salantų bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F1-F38, l. 145, 148. D. Ramonienės nuomone, XVIII a. viduryje tame altoriuje buvo nutapytas naujas šv. Oną, Švč. M. Mariją ir Kūdikėlį Jėzų vaizduojantis paveikslas, žr. Dalia Ramonienė, Senosios Salantų bažnyčios altorių ir jų paveikslų istorinė ir meninė apžvalga, in: *Salantų bažnyčia. Istorija, meno vertybės ir žmonės*, sudarė Povilas Šverbas (serija *Žemaičių praeitis*, kn. 15), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 151.

96 „Ex oposito {Familia sacra} oltarza e Cornu Epistolae Stolarsko snickerskiew roboty częścią pozlacany częścią malowany w pierwsz. Kond. Obraz S. Anny Nayswiętżey Panny So Joachimą dobrego malowania w drugiey kond. Obraz S. Michala; na obrazie S. Anny korony srebr. 3“, Salantų bažnyčios 1806 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 712, l. 187, 191. Ta pati informacija kartojama 1845 m. vizitacijoje, Salantų bažnyčios 1845 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 712, l. 171v, 173.

97 „Oltarz S: Anny Samotrcezey. Stolarskiew roboty nakturym korony srebrne trzy. Pasek alias Lisztewka srebrsrsa pozlocista Sponka Srebrna pozlocista zeszkłem, Agnuskow 4, Paciorkow sznurkow 8 Zasłonku flanelow wedwse Roty“, Šešuolių bažnyčios inventorių, 1740 m., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3381, l. 68v. Iki šiol Šešuolių bažnyčios senąjį Šv. Onos altorių tebepuošia inventoriuje minimą *Šv. Onos, pačios trečiosios* paveikslą XIX a. pirmojoje pusėje pakeitęs paveikslas (27 il.), žr. Lijana Birškytė-Klimienė, Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamosios kultūros vertybės duomenys: Uk 14433, DV 3289, 2020 m., KPC.

98 Vario raižinys, 20,5 × 16 cm (lakšto), LNDM, inv. Nr. G-11227/22. Raižytojas dirbo Vilniuje ir Kaune XVII a. antrojoje pusėje, žr. *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. I, p. 252. Graviūra buvo publikuota knygoje: *Pomniki Rytownictwa Krajowego. Oddział I. Odgiski z blach mniejszych, znajdujących się w bibliotece Łobojkskiej Konstantego Hrabi Tyszkiewiczza*, Wilno: Drukiem Marcinowskiego, 1858, p. 18.

99 Prieiga per internetą: https://www.rdklabor.de/wiki/Unterweisung_Marias.

Apie Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinio tipo įsitvirtinimą Lietuvoje liudija bažnyčiose išlikę paveiksai, datuojami XVIII a. antrąja puse (iš XVIII a. pirmosios pusės jų neaptikta). Svarbus iki tol reto ikonografinio tipo „pripažinimo“ ženklas – **Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* paveikslų atsiradimas bažnyčių altoriuose**. Tuomet pirmajam altorių tarpšniui sukurta visafi-gūrių kompozicijų, kuriose Marija nutapyta stovinti šalia krėslė sėdinčios Onos. Vienas įdomesnių pavyzdžių – Tryškių Švč. Trejybės bažnyčioje kadaise Šv. Onos altarijai parūpin-tas *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* paveikslas (26 il.). Jo fone įkomponuota draperija – purpurinė Jeruzalės šventyklos uždanga, kurią, pasak Jokūbo protoevangelijos (10, 2), prieš Apreiškimą nauadė Marija, uždengia nuskilusią koloną, simbolizuojančią griuvusią Jeruzalės šventyklą, t. y. Senojo Testamento žydų Bažnyčią nugalėjo per Įsikūnijimą užgi-musi krikščionių Bažnyčia. Paveikslą tyrinėjusi R. Stankevičienė apibendrina, kad šiame paveiksle per simbolius ypač akcentuotas šv. Onos ir Švč. Mergelės Marijos tiesioginis ryšys su Įsikūnijimo paslaptimi bei Romos Katalikų Bažnyčios pergale¹⁰⁰. Lietuvos dailėje retą atributą – angelo laikomą perlą kriauklėje galima interpre-tuoti dvejopai. Italų renesanso dailėje jis simbolizuoja Įsikūnijimo paslaptį – per Švč. M. Mariją gimusį Kristų¹⁰¹. Barokiniuose atvaizduose, remiantis F. Picinelli’io emblemų enciklopedija, kriauklė yra šv. Onos emblema, nes ji išaugino brangų perlą – Švč. M. Mariją¹⁰². Angelo laikomas perlas, uždarytas kriauklėje, vaizduojamas 1861 m. nutapytame bažnytinės vėliavos paveiksle iš Nerimdaičių (Telšių r.) (29 il.)¹⁰³.

Dar viename to paties Žemaitijos regiono visafi-gūrės kompozicijos paveiks-le iš senosios Šilalės parapiinės bažnyčios Šv. Onos brolijos altoriaus¹⁰⁴ (30 il.)

29. Bažnytinės vėliavos paveikslas; *Švč. Mergelės Marijos auklėjimas*, 1861 m. Nerimdaičiai (Telšių r.). Antano Lukšėno nuotrauka. Lietuvos Nacionalinis dailės muziejus.

¹⁰⁰ Regimanta Stankevičienė, Dailės kūrinių aprašas: K13, 1999 m., KPC Kilnojamųjų objektų skyriaus archyvas.

¹⁰¹ *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, t. 3, p. 300.

¹⁰² Hans Aurenhammer, *op. cit.*, p. 144; F. Picinelli, *Mondo simbolico*, Mailand, 1653; Ph. Picinelli, *Mundus symbolicus*, Köln, 1653 ir 1729.

¹⁰³ Bažnytinės vėliavos paveikslas *Švč. Mergelės Marijos auklėjimas*, 1861 m., iš Nerimdaičių, LNDM, LM 3708/a-b.

¹⁰⁴ Paveikslas XIX a. kabėjo Šv. Onos brolijos altoriuje, žr. Liepa Gričiūtė-Švėrebiėnė, Šilalės Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčia: architektūra ir dailė, in: *Šilalės krašto bažnyčios: istorija ir architektūra*, Klaipėda: Druka, 2016, p. 29–30. Paveikslas *Šv. Ona (Marijos auklėjimas)* su

30. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. 7–8-asis deš. / XIX a. pirmoji pusė. Šilalės Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2017 m. Kultūros paveldo centras.

šaknies¹⁰⁷ kildina Kristaus genealogiją iš Senojo Testamento bei įtvirtina paveiksle išreikštą Įsikūnijimo idėją. Ona su Marija panašiai sukomponuotos Tverų parapinės bažnyčios antrame altoriaus tarpсныje esančiame paveiksle (31 il.)¹⁰⁸. Nežinia, kokias detales slepia vėliau audiniu aptrauktas jo fonas ir aptaisais apdengtos figūros. Tas pačias eilutes iš Izaijo pranašystės (Iz 7,14) šv. Ona rodo savo dukrai Kiemeliškių (*Kyemyelishki*) parapinės bažnyčios paveiksle (dab. Baltarusija, iki

pakartojami kai kurie Tryškių paveikslo (26 il.) elementai: trumpa kolona, plytelėmis klotos grindys. Vazoje pamerktos gėlių puokštės žiedai simbolizuoja Švč. M. Marijos ir galbūt jos motinos dorybes, iškeliamas litanijose ir giesmėse. Ona rodo dukrai atverstą pranašystę iš Izaijo knygos (Iz 7, 14): „Štai ta mergelė laukiasi, – ji pagimdys sūnų [ir pavadins jį Emanuelio vardu]“¹⁰⁵ Šv. Ambraziejus (apie 339–397) teigė, kad Švč. M. Marijai vaikystėje buvo parodytas šios pranašystės fragmentas. Tuo remiantis moksliniame diskurse atsirado nuomonių, kad Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* atvaizdai reiškia ne pažodinį Marijos mokymą, o momentą, kai Ona aiškina dukrai tą Šventojo Rašto vietą, kurioje kalbama apie Mesiją ir jo motiną¹⁰⁶. Taigi, Ona turėjo pranašavimo dovaną ir iš anksto žinojo apie Dievo paskirtą planą. Šilalės paveikslo apačioje kitas fragmentas iš Izaijo (Iz 11, 1) pranašystės „[Bet atžala išdygs iš Jesės kelmo ir] pakils žiedas iš jo

aptaisais, XVIII a. 7–8-asis deš., aptaisai – XIX a. pirmoji pusė, drobė, aliejus, 185 × 116 cm, KVR, unikalus kodas 13823, DV 2677.

105 Įrašas knygoje skelbia: „Ecce / Virg[o] / Con[c]ipiet / Et par[iet] / Filium / [Iz 7] 14.“

106 Tomasz Dziubecki, Dzieciństwo NMP, in: *Maryja matka Chrystusa*, (*Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 100. Ta pati ištrauka iš Izaijo knygos (primenama ir Naujajame Testamente, Mt 1, 22–23) būna užrašyta ant Marijos skaitomos knygos *Aprėiskimo* atvaizduose, *Ibid.*

107 Lotyniškas įrašas: „Flos de radice ejus ascendet. Is: I. I.“

108 Paveikslas Šv. Ona (*Marijos auklėjimas*) su aptaisais, apie 1751 m., aptaisai XIX a. pirmoji pusė, dail. Jonas Kunickis, KVR, unikalus kodas 42406; plg. Dalia Ramonienė, Tverai. Bažnyčios altorių paveikslai, in: *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė*, sudarė Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 294–295.

1786 m.; 32 il.)¹⁰⁹ ir keliuose XVIII a. paveiksluose iš Lenkijos: Liublino Januvo (*Janów Lubelski*), Topčevo (*Topczewo*) ir Cešyno (*Cieszyn*) bažnyčių¹¹⁰, taigi galima manyti, kad **tuometu mūsų krašte Įsikūnijimo slėpinys yra Švč. Mergelės Marijos auklėjimo paveikslų turinio pagrindas.**

Įtakingiausias, labiausiai kartojamas aptariamo laikotarpio kūrinys Lietuvoje – tai pagal Jacopo Amigoni'o piešinį 1725–1766 m. Josepho Wagnerio Venecijoje išraižyta vario graviūra¹¹¹. Remiantis šiuo pirmavaizdžiu, sukurtas seniausias išlikęs paveikslas – Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčioje šoninio presbiterijos altoriaus antrame tarpsnyje iki šiol kabantis *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* paveikslas (33 il.). Nežinia, jėzuitams ar po jų įsikūrusiems pijorams jį nutapė nežinomas dailininkas XVIII a. trečiajame

ketvirtyje, iš kompozicijos eliminavęs šv. Joakimo figūrą ir lotynišką įrašą „Matrem edocet verbi verbum“¹¹². Nors pirmame plane vaizduojama šv. Ona, ji paveiksle nėra pati svarbiausia: Švč. M. Marijos išskirtinumą pabrėžia aplink jos galvą ryškiai švytinti aureolė, o virš jos motinos nimbas kitoks, mažiau matomas. Paveikslo nuotaika pakili, besišypsanti motina su dukra, pasipuošusios kanoninių spalvų rūbais, vaizduojamos įsigilinusios į skaitymą. Marijos kostiumas primena XVIII a. antrosios pusės merginos iš vidurinio sluoksnio aprėdus, tuo tarpu Onos rūbai

31. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. Dail. Jonas Kunickis, apie 1751 m. / XIX a. pirmoji pusė. Eglės Bagušinskaitės nuotrauka, 2017 m. Kultūros paveldo centras.

109 Kiemeliškių paveikslas datuojamas XVIII a. IV ketv., tačiau galėjo būti nutapytas iki 1786 m. nes minimas tų metų vizitacijos akte kaip altorinis šv. Onos paveikslas su dviem „baltintomis“ karūnomis virš šv. Onos ir Švč. M. Marijos galvų, plg. Katarzyna Kolendo-Korzakowa, *Kościół parafialny P. W. Narodzenia Najświętszej Panny Marii w Kiemieliszkach*, in: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawniej Rzeczypospolitej*, d. 3: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków, 2005, p. 109, 113, 120, il. 275.

110 Tomasz Dziubecki, *Dzieciństwo NMP*, p. 100.

111 Žr. iliustraciją, prieiga per internetą: <https://www.lombardiabeniculturali.it/stampe/schede/3y010-00135/>. Kitur šios graviūros datavimas vėlesnis – apsiribojama laikotarpiu iki J. Wagnerio mirties datos 1780 m., žr. prieiga per internetą: <https://polona.pl/item/matrem-edocet-verbi-verbum,ODA4NzciNjA/o/#info:metadata>.

112 Paveikslas išlikusiuose XVIII a. bažnyčios rašytiniuose šaltiniuose neminimas. Jis yra įtaisytas aukštai, todėl neįmanoma jo detalai apžiūrėti.

32. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas, iki 1786 m. Kiemeliškių parapiinė bažnyčia. Reprodukuota iš: Katarzyna Kolendo-Korczakowa, Kościół parafialny P. W. Narodzenia Najświętszej Panny Marii w Kiemieliszkach, in: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej: województwo nowogródzkie*, d. 3: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, 2005, il. 275.

tradiciniai, įdomesnio sukirpimo tik rusvas, jos ausį atidengiantis ties kakta surauktas galvos apdangalas. Pagal minėtą J. Amigoni'io pirmavaizdį Lietuvoje buvo sukurta daugiau paveikslų ir jų kompozicijose taip pat nėra šv. Joakimo ir įrašo. Pavyzdžiui, panašiu laiku datuotinas Kiauklių Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios altorėlio paveikslas¹¹³ (34 il.) mažai skiriasi nuo Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios paveikslo. Pakalnių Švč. Trejybės bažnyčios altoriui XIX a. buvo sukurtas didesnio formato paveikslas¹¹⁴ (35 il.), kurio kompozicija interpretuota kur kas laisviau. Tytuvėnų bernardinų bažnyčios nešiojamo paveikslo (36 il.) kompozicija buvo „apversta“ veidrodiniu principu, pakeistos rūbų spalvos ir įvestos kelios XIX a. dėvėsenai būdingos detalės, tuo siekiant aktualizuoti šį siužetą. Gretimoje scenoje Marijos giminaitė šv. Elžbieta, skaitanti Bibliją, papildomai akcentuoja pamaldžios moters su knyga rankose įvaizdį ir kartu yra Įsikūnijimo slėpinio „dalininkė“, nes pirmoji suprato, kad Marijos kūdikis bus ilgai lauktasis Mesijas. Savo ruožtu, pirmame plane avinėlių glaudžiantis jos sūnus šv. Jonas Krikštytojas, paskutinis Senojo Testamento pranašas, yra Jėzaus pirmtakas ir jo krikštytojas¹¹⁵. Svarbu paminėti įdomų faktą, kad XIX a. Fransua Audibrano¹¹⁶ ir Józefo Ozębłowski¹¹⁷ (37 il.) grafikos kūriniai ir devociniai paveikslėliai buvo sukurti pirmavaizdžiu naudojant Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios Švč. Mergelės Marijos auklėjimo paveikslą, o ne minėtą J. Wagnerio graviūrą. Jų sukūrimas ir platinimas

113 Dėkoju dr. Regimantai Stankevičienei už informaciją apie šį paveikslą.

114 Paveikslas sudėgė per 2000 m. kilusį bažnyčios gaisrą. Jis buvo įtrauktas į KVR, unikalus kodas 20973, LA 362/3.

115 *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, p. 71, 121.

116 Audibran Francois Adolphe Bruneau (1810 m., žinomas iki 1865 m.), žr. *Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806–1885) ir jo leidiniai. Parodos katalogas*, sudarė Vladas Gasiūnas, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 1996, p. 27, il. 247.

117 LMAVB RSS, G1-230-4. Józef Ozębłowski (apie 1805–1873), XIX a. 4–8-asis deš., litografija, 5 × 7,5 cm, sign ap. *Wilna. Litog: J: O.*

33. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. trečiasis ketvirtis. Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2015 m. Kultūros paveldo centras.

34. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. trečiasis ketvirtis. Kiauklių bažnyčios altorelio paveikslas. Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, 2006 m. Kultūros paveldo centras.

35. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas (neišliko), XIX a. Pakalnių bažnyčios altorinis paveikslas. Aido Patalausko nuotrauka, 1993 m. Kultūros paveldo centras.

rodo Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios šv. Onos paveikslų populiarinimo tendencijas. Deja iš negausiai išlikusių bažnyčios dokumentų nepavyko rasti daugiau duomenų apie šio atvaizdo gerbimo mastą.

Kaip ir kalbant apie *Šv. Onos, pačios trečiosios* atvaizdus, keliuose **XVIII a. pabaigoje** sukurtuose *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* kūriniuose **pastebimas pamaldumo akcentavimas**. Smalvų bažnyčios paveiksle¹¹⁸ (38 il.) perteiktas intymus ryšys tarp motinos ir dukters, jos knygos neskaito, Ona kažką aiškina dukrai, kuri, pamaldžiai sudėjusi rankas, atidžiai klausosi. Besimeldžiančios Švč. M. Marijos įvaizdis buvo platinamas graviūrose, pavyzdžiui, kaip matome XVIII a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje sukurtuose raižiniuose (39 il.)¹¹⁹. Pasitaikydavo ir šv. Onos pamaldumo apraiškų, pavyzdžiui, dailininko Justino Krantzo paveiksle iš Komantavo Kristaus Atsimainymo bažnyčios (Gardino r.)¹²⁰: čia Ona dievobaimingai žvelgia į dangų, švelniai prilaikydama skaitančios Marijos ranką.

Švč. Mergelės Marijos auklėjimo antrojo tipo kompozicijos kūrinių, kuriuose mergaitę Švč. M. Mariją skaityti moko šv. Ona su šv. Joakimu, iš

118 KVR, DV 3550. Anksčiau paveikslas buvo datuotas XVIII a., plg. *Kultūros paminklų enciklopedija*, p. 379.

119 *Švč. Mergelės Marijos auklėjimas*, XVIII a. pab. LNDM, inv. Nr. G-2081, vario raižinys, 13,3 × 8 cm; *Švč. Mergelės Marijos auklėjimas*, raiž. Luigi Banzo, XIX a. pirmoji pusė, LNDM, inv. Nr. G-1513.

120 Paveikslas nutapytas 1797 m., žr. *Музеї старажытнабеларускай культуры*, p. 120; *Помнікі мастацкай культуры Беларусі*, Мінск: Беларусь, 2012, p. 79.

36. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas; Šv. Elžbieta ir šv. Jonas Krikštytojas. XIX a. pirmoji pusė. Tytuvėnų bernardinų bažnyčios nešiojamas paveikslas. Kęstučio Stoškaus nuotrauka, 2009 m. Lietuvos nacionalinis muziejus. Reprodukuota iš: *Pranciškonai Lietuvoje*, sud. Lijana Birškytė-Klimienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, p. 126.

37. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. Litografas Józefas Ozęblowski, XIX a. 4–8-asis deš. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius.

XVIII a. išliko vos keletas. Viename jų – paveikslo, kadaise buvusiame Vilniaus katedros rinkinyje¹²¹ (40 il.), centre vaizduojama didelė Ona, nukreipusi žvilgsnį į skaitančią dukterį. Pamaldžiai sudėjęs rankas Joakimas stebi šią sceną. Jis, kaip minėtame raižinyje (39 il.), sukurtame sekant Piterio Paulo Rubenso paveikslu¹²², vaizduojamas kaip antraeilė figūra, nes nutapytas antrame plane, šešelyje. Toks komponavimo būdas, susiformavęs iš dalies dėl stipresnės šv. Onos kulto įtakos, įprastas Švč. Mergelės Marijos auklėjimo atvaizduose, jis nesikeitė ir XIX a. pirmojoje pusėje. Vilniaus katedros rinkinio paveiksle nutapytas rečiau šio siužeto kūriniuose regimas stalas su pelikano horeljefu (aliuzija į Kristaus prisikėlimą), ant kurio padėtas Švč. M. Marijos atributas – raudona rožė. Centrinė paveikslo kompozicija, figūrų tipai ir koloritas analogiški S. Čechavičiaus paveiksliui iš Dževicos (Lenkija) parapinės bažnyčios¹²³, kas leistų manyti apie to paties dailininko

121 Švč. M. Marija su šv. Ona ir šv. Joakimu, XVIII a. antroji pusė, KVR, unikalus kodas 31887. Į Vilniaus katedros rinkinį paveikslas galėjo patekti iš nežinomos uždarytos Vilniaus vyskupijos bažnyčios.

122 Pagal Piterio Paulo Rubenso 1625–1626 m. paveikslą Švč. Mergelės Marijos auklėjimas iš Antverpeno karališkojo dailės muziejaus (prieiga per internetą: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Peter_Paul_Rubens_-_The_Education_of_the_Virgin_-_WGA20247.jpg) sukurtos graviūros Europoje susilaukė didelio populiarumo. Daugybei XVIII–XIX a. autorių jos pasitarnavo kaip pirmavaizdis kuriant šio siužeto tapybos ir grafikos kūrinius.

123 Paveikslas šv. Ona su šv. Joakimu (Švč. Mergelės Marijos auklėjimas) 1760 m. sukurtas Dževicos Šv. evangelisto Luko bažnyčiai (Radomo vyskupija), žr. *Geniusz Baroku Szymon Czechowicz 1689–1775*, p. 290–291.

38. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas, XVIII a. ketvirtasis ketvirtis. Smalvų bažnyčia. Eglės Bagušinskaitės nuotrauka, 2019 m. Kultūros paveldo centras.

39. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. pabaiga Lietuvos Nacionalinis dailės muziejus.

arba jo dirbtuvės autorystę. Labai panašų į Vilniaus katedros rinkinio (40 il.) paveikslą (XIX a. kopiją?) galima išvysti Dusmenų Šv. apaštalo Simono ir Judo Tado bažnyčios altoriuje.

Ar pas mus egzistavo kita, su **moterų krikščionišku auklėjimu ir raštingumu susijusi šio siužeto reikšmė**? Vieną iš galimų atsakymų aptinkame XVIII a. pabaigoje iš vokiškai kalbančių kraštų į mūsų šalį atkeliavusioje graviūroje (41 il.)¹²⁴. Pavadinime skelbiama „Šv. Ona – Švč. M. Marijos motina“, o apačioje esantys įrašai lotynų ir vokiečių kalbomis iš Senojo Testamento Ezechielio pranašystės (Ez 16,44) didaktiškai komentuoja atvaizdą: „Kokia motina, tokia ir dukterė.“¹²⁵ Šv. Onos, smiliumi rodančios į dangų, gestas, būdingas pranašų atvaizdams, transformuoja ją į „mokančios Bažnyčios“ vaidmenį, o pati pamoka vyksta vienuolyno mokyklą primenančioje aplinkoje. Kitas tradicinis motinos, pirštu rodančios į atverstą knygą, gestas kartojamas anksčiau

124 Švč. Mergelės Marijos auklėjimas, XVIII a. pab., než. vokiečių dailininkas, popierius, vario raižinys, aliejus 27 × 21,5 cm, LNDM, inv. Nr. T 597.

125 *Sicut Mater / ita Filia eius / Ezech 16 v. 44.*

40. Šv. Mergelės Marijos auklėjimas, XVIII a. antroji pusė. Vilniaus katedros rinkiniuose buvęs paveikslas. Arūno Baltėno nuotrauka, 2010 m. Bažnytinio paveldo muziejus.

Šv. Mergelės Marijos auklėjimo ir Šventosios Šeimos atvaizduose¹²⁷. Netiesioginę užuominą į rankdarbius galime įžvelgti Duokiškio bažnyčios paveiksle¹²⁸ (43 il.), sukurtame pagal nežinomą XVIII a. trečiojo ketvirčio graviūrą. Po šv. Onos alkūne įkomponuota vienintelė paveiksle kruopščiai ištapyta detalė – balta staltiesė smulkiai išsiuvinėtu ar apmegztu kraštu.

XIX a. pirmojoje pusėje pastebimi pokyčiai analizuojamo siužeto paveikslų įrašuose. Vienur dėl istorizmo vėjų poveikio, siekiant „istorinės tiesos“,

minėtuose, Lietuvoje sukurtuose kūriniuose (27–28, 30, 33–37, 39 il.). Dar viena svarbi aptariamos graviūros detalė: abi herojės regime apsirėdžiusias žemesniam – vidutiniam luomui priderančiais rūbais – tikriausiai šis atvaizdas ir buvo sukurtas pastarojo luomo auditorijai. Jo centrinę kompoziciją atkartojantis Slavikų altorėlio paveikslas¹²⁶ (Šakių r., 42 il.) įrodo, kad ši graviūra buvo žinoma ir naudojama kaip pirmavaizdis. Tačiau altorėlio užsakovui ar dailininkui „netilpo“ ar nepasirodė svarbūs keli joje pavaizduoti daiktai. Graviūroje, šalia šv. Onos, ant suolo įkomponuotas krepšys su audiniu ir žirkklėmis veikiausiai rodo, kad, be skaitymo, motina dukrą mokė siuvimo amato. Taigi, be šv. Onos – idealios motinos ir mokytojos pavyzdžio, čia užsimeinama apie dar vieną, mažiau žinomą ir XIX a. išplėtotą rankdarbių, rankų darbo mokymo tradiciją Šv. Mergelės Marijos auklėjimo ir Šventosios Šeimos atvaizduose¹²⁷. Netiesioginę užuominą į rankdarbius galime įžvelgti Duokiškio bažnyčios paveiksle¹²⁸ (43 il.), sukurtame pagal nežinomą XVIII a. trečiojo ketvirčio graviūrą. Po šv. Onos alkūne įkomponuota vienintelė paveiksle kruopščiai ištapyta detalė – balta staltiesė smulkiai išsiuvinėtu ar apmegztu kraštu.

126 Procesijų altorėlis su paveikslais *Nekaltojo Prasidėjimo Šv. M. Marija (Marija Maloningoji) ir Šv. Ona (Marijos auklėjimas)* su aptaisais ir karūnomis, KVR, unikalus kodas 13767, DV 2621. Paveikslas pirmą kartą publikuotas ir aprašytas: *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. I: *Vilkaiviškio vyskupija*, kn. VI, d. II: *Šakių dekanatas*, sudarė Regimanta Stankevičienė, Gabija Surdokaitė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 378–383.

127 *Marienlexikon*, p. 161.

128 Lijana Birškytė-Klimienė, Paveikslo *Šv. Ona (Marijos auklėjimas)* su aptaiso dalimi (unikalus kodas 44264) aprašas, 2019 m., KPC. Paveikslo istorija aprašyta: Eadem, Stebuklingų šv. Onos paveikslų fenomenas Lietuvoje: Alvito, Lentupio ir Duokiškio bažnyčių atvejai, in: *Excellencia virtutum: šventieji Lietuvos kultūroje* (serija *Religinės kultūros paveldo studijos*, Nr. 4), sudarė Asta Giniūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019, p. 274–278.

sukurtų paveikslų įrašai parašomi tariamai hebraiškais rašmenimis, kaip galime įsitikinti Šešuolių (27 il.) ir Butrimonių (44 il.) bažnyčių paveiksluose. Kitur norima parodyti, kad šv. Ona Mariją moko tikėjimo tiesų, t. y. katekizmo. Paveiksle iš nežinomos vietovės Vilkaviškio rajone¹²⁹ (45 il.) angelas laiko lentą su Dešimt Dievo įsakymų, tuo tarpu bažnytinės vėliavos paveiksle iš Pievėnų bažnyčios¹³⁰ (1864 m., 46 il.) Marija skaito maldaknygę ar katekizmą su lenkų kalba užrašytu Kryžiaus ženklų¹³¹. Galima manyti, kad Lietuvoje, kaip ir Vakarų Europoje¹³², Švč. Mergelės Marijos auklėjimo atvaizdai pradėti suvokti siauriau, vien kaip Švč. M. Marijos mokymas arba krikščioniško auklėjimo pamoka. Šią tendenciją patvirtina faktai, kad populiariausios šv. Onos siužeto liaudiškos Švč. Mergelės Marijos auklėjimo skulptūrėlės pas mus vadintos „Ona moko Mariją“, „Ona mokytoja“, o XIX a. religinėje literatūroje akcentuotas jos vaidmuo auklėjant vaikus, raginta jai melstis, kad vaikai išaugtų geri krikščionys, ji laikyta vaikų globėja¹³³. Svarbu nepamiršti, kad lotyniškus ar lenkiškus įrašus atvaizduose galėjo perskaityti mažumą sudarantys išsilavinę parapijiečiai. Likusieji bažnytinių paveikslų turinį suvokė per vaizdą. Dėl tiesioginių paliudijimų apie atvaizdų vertinimą rašytiniuose šaltiniuose trūkumo lieka neatsakytas klausimas, ar XVIII a. antrojoje pusėje valstiečiai suvokdavo Švč. Mergelės Marijos auklėjimo paveiksluose įrašais perteikiamą žinią apie Įsikūnijimą. Be atskiro kunigo paaiškinimo greičiausiai ne, todėl belikdavo reflektuoti apie Marijos religinį ugdymą arba dar siauriau – apie jos mokymą. Skaitomos knygos atributas, taip pat pasitaikantis ir Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizduose, signalizavo apie jos, kaip edukacinės priemonės, svarbą. To meto visuomenėje knyga buvo

41. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. pabaiga. Nežinomas vokiečių dailininkas. Lietuvos Nacionalinis dailės muziejus.

129 Drobė, aliejus, 74 × 63 cm, LNDM, Lv 534.

130 Bažnytinė vėliava su Šv. Barboros ir Švč. Mergelės Marijos auklėjimo paveikslu (kitoje pusėje – šv. Domykas) anksčiau priklausė Pievėnų Nukryžiuotojo bažnyčiai, vėliau atsidūrė privačioje kolekcijoje, jos paveikslas iliustracija publikuota, žr. *Jauniaus Gumbio Lietuvos dailės kolekcija* (serija *Muziejus ir kolekcininkas*, Nr. 6), sudarė Elvyda Lazauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016, p. 256–257.

131 Įrašas knygoje: „W imię oica / i syna i du/cha Świętego Amen / ojcz / niebie/ Boze.“

132 *Marienlexikon*, p. 161.

133 Skaidrė Urbonienė, *Religinė liaudies skulptūra Lietuvoje*, p. 187–190.

42. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas, 1816–1820 m. Slavikų Šv. Onos bažnyčia. Astos Giniūnienės nuotrauka, 2015 m. KPC.

43. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. ketvirtasis ketvirtis – XIX a. pr. Duokiškio Šv. Onos bažnyčia. Lijanos Birškytės-Klimienės nuotrauka, 2019 m. Kultūros paveldo centras.

populiarinama net tarp valstiečių, atitinkamas požiūris buvo formuojamas ir moterų atžvilgiu. Grzegorz PIRAMIDOWICZ, aktyvus Vadovėlių rengimo draugijos narys, 1783 m. patarimuose pradinėjų mokyklų mokytojams teigė, kad miestietės ir valstietės turi puikiai mokėti skaityti ir rašyti gimtąja kalba¹³⁴.

Pažymėtina, kad daugumoje Švč. Mergelės Marijos auklėjimo paveikslų perteikiamas **šiltas tarpusavio emocinis ryšys tarp mamos ir dukters**, labai dažnai šv. Ona vaizduojama apkabinusi savo dukrą per pečius. Apskritai aptariamo laikotarpio šv. Oną vaizduojančiuose kūriniuose pastebimas intymumas, šiltas bendravimas tarp Šventosios Šeimos narių, kuris tapo pavyzdžiu krikščioniškoms šeimoms. Tai ir Apšvietos iškeltų tobulumo, žmogiškumo, jausmingumo idėjų savita vizualizacija.

Straipsnyje nagrinėtuose skirtingų ikonografinių tipų paveiksluose šv. Ona **paprastai vaizduojama kaip brandaus, kartais senyvo amžiaus moteris** (4–6, 8, 12, 21–22 il.), neretai jos veidas tamsesnės spalvos nei dukros – tai galėjo nulemti ir pirmavaizdžiai, kuriais buvo naudojamos juos kuriant. Vokiškose

¹³⁴ Olga Mastianica, „Moterims, kurios gimdo tėvynei sūnus“: moters vaidmuo formuojant tautinę tapatybę Edukacijos komisijos laikais, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 176, 178–179.

44. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas, XIX a. pirmoji pusė. Butrimonių Išganytojo bažnyčia. Eglės Bagušinskaitės nuotrauka, 2017 m. Kultūros paveldo centras.

45. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas, XIX a. pirmoji pusė. Vilkaviškio r. Lietuvos Nacionalinis dailės muziejus.

katalikų žemėse senyvo amžiaus šv. Onos vaizdavimas reiškė žemesnį jos statusą, o Švč. Mergelės Marijos auklėjimo ikonografijos išgalėjimas J. Welsh nuomone traktuojamas kaip šventosios galių sumažėjimas, nes šiame siužete svarbiausias asmuo yra Švč. M. Marija¹³⁵. Klausimas, ar tuometinėje mūsų šalies visuomenėje senyvas amžius taip pat turėjo neigiamą reikšmę, nes, sekant pirmavaizdžiais, senutės šv. Onos įvaizdis dažnu atveju galėjo būti mechaniškai perkeliamas. Šv. Onos brolių maldynuose ir hagiografinėje literatūroje, priešingai, šv. Onos gyvenimas įvairiais tarpsniais parodomas sektinu pavyzdžiu nuotakoms, žmonoms, motinoms ir našlėms, nes ji, ištikus negandoms, pasikliauja Dievu ir priima teisingus sprendimus, o jos dorybės apibūdinamos parenkant vos ne identiškus epitetus kaip Švč. M. Marijai¹³⁶.

Jei pažvelgtume į aptaisais neapdengtą šv. Onos paveikslų dėvėseną, tai abi su Švč. M. Marija pavaizduotos vilkinčios joms būdingais kanoninių spalvų drabužiais: Marija būna su raudona suknele ir mėlynu apsiaustu, šv. Ona – su žalia suknele ir raudonu apsiaustu. Dažniausiai šių kanoninių spalvų laikomasi, tačiau pasitaiko ir kitokių spalvinių sprendimų. Pastelinės, ramios rūbų spalvos

135 Jennifer Welsh, *The Cult of St. Anne in Medieval and Early Modern Europe*, p. 17, 196–197.

136 Małgorzata Wojtowicz, *Postać św. Anny – Matki Maryi w wybranych utworach literatury staropolskiej*, p. 82–84.

46. Bažnytinė vėliava su *Šv. Barbaros* ir *Šv. Mergelės Marijos auklėjimo* paveikslais. 1864 m. Pievėnų Nukryžiuotojo bažnyčia. Liepos Gričiūtės-Šverebienės nuotrauka, 2001 m.

taip pat buvo būdingos šv. Onos įvaizdžiui Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dailėje, panašiai kaip ir Vakarų Europoje¹³⁷. Tęsiant nuo Vėlyvųjų viduramžių susiklosčiusią tradiciją, *Šv. Mergelės Marijos auklėjimo* atvaizduose *Šv. M.* Marija būna apsirėdžiusi to laikmečio madingais rūbais. Kartais pasitaiko aliuzijų į kasdienę vietinių moterų dėvėseną, pavyzdžiui, Surviliškio bažnyčios altorėlio paveiksle šv. Onos nugarą dengia dvi skaros (4 il.), kitur balta skara gali būti per krūtinę sukryžiuota pagal XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios paprotį¹³⁸ (22 il.). Dažniausiai šventieji dėvi antikizuotus sandalus, o vienu atveju – Slavikų paveiksle yra basi. Tai galėtų būti paašikinta siekiu suaktualinti Šventosios Šeimos asmenis, priartinti prie bajorų ar valstiečių luomų ir padėti tikintiesiems lengviau su jais susitapatinti.

Išvados

Šv. Onos – idealios žmonos, motinos ir senelės įvaizdis XVIII–XIX a. pirmosios pusės Lietuvos katalikiškoje dailėje skleidėsi trijų ikonografinių tipų: *Šv. Onos, pačios trečiosios, Šv. Onos Šeimos* ir *Šv. Mergelės Marijos auklėjimo* atvaizduose, tačiau kiekviename iš jų skirtingai.

Šv. Onos, pačios trečiosios siužetuose šv. Onai priskiriami motinos ir senelės socialiniai vaidmenys ir ji vaizduojama kaip lygiavertė Šventosios Šeimos atstovė ir svarbi Išganymo aukos dalyvė. Iš XVIII a. kūrinių gausesnė jų dalis išliko iš antrosios amžiaus pusės. Juose kartojami ankstesniuose amžiuose mūsų šalyje ir svetur aptinkami ikonografiniai variantai. XIX a. pirmojoje pusėje *Šv. Onos, pačios trečiosios* ikonografinis tipas išlieka nepakitęs, tačiau jo populiarumas ženkliai menksta: aptikti tik keli išlikę šiuo laikotarpiu sukurti profesionalėsi kūriniai, XVIII–XIX a. pirmosios pusės bažnytinės skulptūros pavyzdžių iš viso nerasta,

¹³⁷ Plg. Virginia Nixon, *Mary's Mother*, p. 148.

¹³⁸ Kitas pavyzdys – *Šv. Mergelės Marijos auklėjimo* paveiksle iš Paluobių bažnyčios (1803–1829 m.), žr. Regimanta Stankevičienė, Paveiksli „Šv. Ona (Marijos auklėjimas)“, „Apsilankymas“, „Šv. Jonas Nepomukas“ ir „Šv. Barbora“, in: *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. I, kn. VI, d. II, p. 132–133.

o liaudiškos skulptūros retos. Pažymėtina, kad Šv. Onos brolijos savo leidiniams, brolijos narių pažymėjimams iliustruoti išimtinai pasirinkdavo *Šv. Onos, pačios trečiosios* atvaizdus. Jie pasitarnavo Šv. Onos brolijų išskirtinumui pabrėžti, nes yra reprezentatyvūs, akcentuojantys aukštą šv. Onos statusą Šventojoje Šeimoje (ji parodo ir karūna ant šv. Onos galvos). Be to, joks kitas ikonografinis tipas neperteikia tokio šv. Onos išskirtinio artimumo Kristui: kūno kalba ir per atributus senelės bendravimas su vaikaičiu parodo pavyzdines jos dvasines savybes: rūpestingumą, gerumą, švelnumą.

Knygos atributas Lietuvos *Šv. Onos, pačios trečiosios* siužetuose nebuvo dažnas. Knyga šv. Onos rankose signalizuoja apie jos išmintį, raštingumą ir gebėjimą pasirūpinti religiniu dukters ir vaikaičio auklėjimu. Kai kuriuose XVIII a. antrojoje pusėje – XIX a. pradžioje sukurtuose *Šv. Onos, pačios trečiosios* atvaizduose knygą pradėta vaizduoti atverstą, o šv. Oną užsiėmusią vaikaičio auklėjimu – skaitančią jam Šventąjį Raštą. Taip galimai dėl Apšvietos orientacijos į edukaciją poveikio buvo pradėtas formuoti naujas šv. Onos – Jėzaus mokytojos įvaizdis. Tai pakartotinai įrodo šv. Onai priskiriamą aukštą statusą Šventojoje Šeimoje *Šv. Onos, pačios trečiosios* paveiksluose, nes būtent jai buvo patikėtas svarbiausio Šventosios Šeimos asmens – Jėzaus auklėjimas.

XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje kur kas mažiau nei *Šv. Onos, pačios trečiosios* buvo paplitę *Šventosios Šeimos* narių su šv. Ona paveikslai, siūlomi vadinti *Šv. Onos Šeimos* terminu. Juose Ona reprezentuojama kaip motina, senelė ir šalia stovinčio vyro šv. Joakimo žmona. Šio tipo plėtrai mūsų šalyje turėjo įtakos šalyje stiprėjantys šv. Juozapo ir Joakimo kultai, kas liudijo apie tėvo, vyro atvaizdo poreikį Šventosios Šeimos atvaizduose. *Šv. Onos Šeimos* kompozicijų centre, kaip ir Vakarų Europos mene, dažniausiai būna integruota *Šv. Onos, pačios trečiosios* grupė, o ją supančių kitų giminaičių skaičius gali būti skirtingas. Vadinas, šiuose Jėzaus giminės „portretuose“ šv. Ona išliko tarp garbingiausių asmenų, nes būdavo įkomponuojama pirmajame plane netoli Vaikelio Jėzaus. XVIII a. antrosios pusės vienuolijų bažnyčiose pavyko aptikti naujas, kitokiu principu sukomponuotas *Šv. Onos Šeimos* ikonografinio tipo atmainas, kuriose nebėra integruotos *Šv. Onos, pačios trečiosios* grupės.

Nagrinėtame originalios kompozicijos paveiksle *Šv. Ona su šv. Joakimu ir šv. Juozapu* iš Tabariškių Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios nebevaizduojami nei Švč. M. Marija, nei Jėzus. Lyginant su kitais šv. Oną vaizduojančiais ikonografiniais tipais, pirmą kartą ji paveiksle yra pagrindinis, svarbiausias asmuo ir įkūnija geros žmonos ir rūpestingos šeimininkės įvaizdį. Naujas šventosios įvaizdis dailėje atspindėjo pokyčius religinėje kultūroje ir pademonstravo senosios regulos karmelitų bandymą „vizualizuoti“ šv. Onos kaip tobulos žmonos statusą. Remiantis kūrinio formos analize, įrodoma, kad šis kūrinys buvo nutapytas garsaus dailininko S. Čechavičiaus apie 1770 m.

Lyginant su Vakarų Europa, *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* atvaizdai mūsų šalyje atsirado gana vėlai – pasirodė XVII a. antrojoje pusėje ir palaipsniui išpopuliarėjo XVIII a. antrojoje pusėje. Tuo metu susiformavo du *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* kompozicijų variantai, perteikiantys Kristaus Įsikūnijimo idėją ir šv. Onos, tobulai išauklėjusios savo dukterį, įvaizdį. Jie turėjo tęstinumą XIX a., kuomet savo gausa pralenkė kitus šv. Onos ikonografinius tipus. Įtakingiausias, labiausiai kartojamas Lietuvoje aptariamo laikotarpio pirmavaizdis – tai 1725–1766 m. Josepho Wagnerio Venecijoje išraižyta *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* graviūra pagal Jacopo Amigoni'io piešinį. Kaip ir kalbant apie *Šv. Onos, pačios trečiosios* paveikslus, keliuose XVIII a. pabaigoje sukurtuose *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* kūriniuose pastebimas šv. Onos pamaldumo akcentavimas, aptinkamas hagiografinėje literatūroje.

Palyginus šio siužeto paveikluose nutapytos knygos įrašus, prieinama prie išvados, kad XVIII a. antrojoje pusėje buvo svarbu perteikti Įsikūnijimo idėją, o XIX a. pirmojoje pusėje pastebimas posūkis į edukacijos akcentavimą: panašiai kaip Vakarų Europoje *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* atvaizdai pradėti suvokti siauriau, labiau kaip *Švč. M. Marijos* mokymas katekizmo arba krikščioniško auklėjimo pamoka.

Švč. Mergelės Marijos auklėjimo ikonografinio tipo augantis populiarumas XVIII a. antrojoje pusėje – XIX a. pirmojoje pusėje rodo, kad krikščioniško auklėjimo modelis, kuriame motina rūpinasi savo vaiko ugdymu, pasidarė itin svarbus dvasinės kultūros dėmuo. Jis atliepė į edukaciją stipriai orientuotos Apšvietos epochos aktualijas. To meto visuomenėje vyko svarbūs pokyčiai sociume: buvo keičiamas šalies edukacijos modelis, kuriamas parapiinių mokyklų tinklas, keliami mergaičių švietimo klausimai, skleidžiamos idėjos apie moters vaidmenį visuomenėje, jos edukaciją šeimoje¹³⁹. Tyrinėjimai atskleidžia, kad to meto patriarchalinėje šeimos sanklodoje žmonai ir motinai, be namų reikalų tvarkymo, svarbiausiu jos darbu buvo laikomas vaikų auklėjimas, o tikėjimo pagrindų mokymas, dievobaimingumo skiepijimas buvo išimtinai jai patikimas¹⁴⁰. Taigi, šv. Onos religinis įvaizdis koreliavo su visuomenėje diegiamu tobulos moters idealu ir prisidėjo prie šio įvaizdžio įtvirtinimo.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Konfraternia Anny Świętej, powinności bractwa, odpusty, Naboženstwa i inne ustawy do tego Bractwa należące zawierająca, nakładem konwentu Wileńskiego XX. Bernardynow przedrukowana w r. 1791, a ponowiona w r. 1845, Wilno: drukarnia A. Marcinowskiego, 1845.

139 Olga Mastianica, *Pravėrus namų duris: moterų švietimas Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 31–61, 83–140.

140 Jolita Sarcevičienė, Tėvai, vaikai ir ugdymas namuose XVIII a. antroje pusėje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2, p. 153, 157–158.

- Konfraternia Anny Świętej, powinności bractwa, odpusty, Naboženstwa i inne ustawy do tego Bractwa należące zawierająca*, nakładem konwentu Wileńskiego XX. Bernardynow przedrukowana w r. 1791, a ponowiona w r. 1845, Wilno, nakładem konwentu Wileńskiego XX. Bernardynow, 1858.
- Naboženstwo ku największej chwale Boga w Trójcy Świętej* jedyne, Matki Boskiej, tudzież ŚŚ. Patronów i patronek, Wilno: drukarnia J. Zawadzkiego, 1861.
- Tomasz z Akwinu od św. Ignacego, *Anna Święta z Świętym Joachimem godnością wnuka pana Jezusa Chrystusa dostojnością córki Najśw. Maryji Panny, życiem własnym, tudzież łaskami y cudami, dla nabożnych do siebie Chwalebni. Historia życia y cudow, świętych Anny y Joachima, Rodziców Najsów: Maryji Panny Matki Boskiej*, t. 1, Warszawa, Lwow, 1755–1756.
- Tomasz z Akwinu od św. Ignacego, *Anna Święta z Świętym Joachimem godnością wnuka pana Jezusa Chrystusa dostojnością córki Najśw. Maryji Panny, życiem własnym, tudzież łaskami y cudami, dla nabożnych do siebie Chwalebni. Historia życia y cudow, świętych Anny y Joachima, Rodziców Najsów: Maryji Panny Matki Boskiej*, t. 4, d. IV: *Zamykającą w sobie różnie nabożeństwa do SS. Anny y Joachima rodziców Najsświętszych Panny Maryi, Zwielu Xiążek zebrane*, Lwow: Drukarnia Sukcesorow Pawła Golczewskiego, 1756 (?).
- Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, parengė Mindaugas Paknys (serija *Fontes Historiae Lituaniae*, t. 10), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011.
- Hans Aurenhammer, *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, t. 1, Wien: Verlag Brüder Hollinek, 1967.
- Bergmann Emilie L., A Maternal Genealogy of Wisdom: the Education of the Virgin in Early Modern Spanish Iconography, in: *Confluencia*, t. 24, Nr. 1, 2008, p. 154–161.
- Birškytė-Klimienė Lijana, Ankstyvosios Šv. Onos kulto apraškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, in: *Menotyra*, 2013, t. 20, Nr. 1, p. 1–19.
- Birškytė-Klimienė Lijana, Manifestations of the Cult of St. Anne before the Council of Trent in the Grand Duchy of Lithuania, in: *Stan Badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. XI, ser. *Zachowanie Polskiego dziedzictwa narodowego*, Nr. 17, ed. Wojciech Walczak, Katarzyna Wiszowata-Walczak, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2020, p. 43–82.
- Birškytė-Klimienė Lijana, Stebuklingų šv. Onos paveikslų fenomenas Lietuvoje: Alvito, Lentupio ir Duokiškio bažnyčių atvejai, in: *Excellencia virtutum: šventieji Lietuvos kultūroje* (serija *Religinės kultūros paveldo studijos*, Nr. 4), sudarė Asta Giniūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019, p. 255–282.
- Birškytė-Klimienė Lijana, Šv. Onos brolijos Žemaičių vyskupijoje XVII–XVIII a., in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37 (serija B: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. VII), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2014, p. 77–109.
- Birškytė-Klimienė Lijana, Šv. Onos gerbimo centro susiformavimo Žemaičių vyskupijoje atvejis: stebuklinga Batakių šv. Onos skulptūra, in: *Excellencia virtutum: šventieji Lietuvos kultūroje* (serija *Religinės kultūros paveldo studijos*, Nr. 4), sudarė Asta Giniūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019, p. 237–254.
- Birškytė-Klimienė Lijana, Šv. Onos kultas ir atvaizdai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų bažnyčiose: daktaro disertacija, Lietuvos kultūros tyrimų institutas ir Vilniaus dailės akademija, 2016.
- Birškytė-Klimienė Lijana, Vienas Šv. Onos paveikslas, jo kontekstas ir istorija, in: *Menotyra*, 2011, t. 18, Nr. 1, p. 29–47.
- Dziubecki Tomasz, Dzieciństwo NMP, in: *Maryja matka Chrystusa (Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 94–117.
- Geniusz Baroku Szymon Czechowicz 1689–1775*, ed. Andrzej Betlej, Tomasz Zaucha, Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2020.
- Giniūnienė Asta, Dalmontas Stanislovas (dirbo XVIII a. IV ketv.), in: *Kultūros paminklai*, 2013, Nr. 17, p. 161.
- Giniūnienė Asta, Nauji duomenys apie kultūros paveldo objektus. Jonas Kunickis (dirbo 1751–1780), in: *Kultūros paminklai*, Nr. 17, Vilnius, 2013, p. 157–159.
- Griciūtė-Švėrebiėnė Liepa, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011.

- Jaunias Gumbio Lietuvos dailės kolekcija* (serija *Muziejus ir kolekcininkas*, Nr. 6), sudarė Elvyda Lazauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016.
- Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806-1885) ir jo leidiniai. *Parodos katalogas*, sudarė Vladas Gasiūnas, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 1996.
- Jovaiša Liudas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šventieji globėjai Lietuvos vyskupijų liturginių kalendorių duomenimis, in: *Excellencia virtutum: šventieji Lietuvos kultūroje* (serija *Religinės kultūros paveldo studijos*, Nr. 4), sudarė Asta Giniūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019, p. 11–38.
- Kałamajska-Saeed Maria, Kościół parafialny P. W. Św. Michała Archanioła i klasztor Kanoników od Pokuty w Michaliskach, in: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, d. 3: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2005, p. 129–156.
- Kriekščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
- Lexicon der Christlichen Ikonographie*, t. 3, 5, sudarė Engelbert Kirschbaum, Wolfgang Braunfels, Rom: Herder, 1990.
- Lietuvos dailininkų žodynas*, t. XVI–XVIII a., sudarė Aistė Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
- Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. I: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. VI, d. II: *Šakių dekanatas*, sudarė Regimanta Stankevičienė, Gabija Surdokaitė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius, 2007.
- Kolond-Korczakowa Katarzyna, Kościół parafialny P. W. Narodzenia Najświętszej Panny Marii w Kiemielskach, in: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, d. 3: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2005, p. 107–127.
- Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, t. 1, red. A. Bliujus ir kt., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Marienlexikon*, t. 1, AA-Chagall, ed. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk, Regensburg, EOS, 1988.
- Mastianica Olga, „Moteries, kurios gimdo tėvynei sūnus“: moters vaidmuo formuojant tautinę tapatybę Edukacijos komisijos laikais, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 172–182.
- Mastianica Olga, *Pravėrus namų duris: moterų švietimas Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012.
- Matušakaitė Marija, *Procesijų altorėliai Lietuvoje*, Vilnius: Ardor, 1998.
- Michalczyk Zbigniew, Szymon Czechowicz. Życie i twórczość, in: *Geniusz Baroku Szymon Czechowicz 1689–1775*, ed. Andrzej Betlej, Tomasz Zaucha, Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2020, p. 144–202.
- Zbigniew Michalczyk, Uwagi na temat pierwowzorów dzieł Szymona Czechowicza i malarzy jego kręgu, in: *Bulletin of Art History*, Nr. 4, 2013, p. 697–773.
- Michalczyk Zbigniew, *W lustrzanym odbiciu. Grafika europejska a malarstwo w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych ze szczególnym uwzględnieniem późnego baroku*, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016.
- Музей старажытнабеларускай культуры*, sudarė A. A. Ярашэвіч, Мінск: Беларусь, 2004.
- Nixon Virginia, *Mary's Mother: Saint Anne in Late Medieval Europe*, University Park: Pennsylvania State University Press, 2004.
- Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m., in: *Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. IX, sudarė Algirdas Antanas Baliulis, Vilnius: Lietuvių kataliku mokslo akademija, 2010.
- Paknys Mindaugas, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, in: *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė Mindaugas Paknys. Vilnius: Aidai, 2005, p. 15–102.
- Piccinelli F., *Mondo simbolico*, Mailand, 1653.

- Помнікі мастацкай культуры Беларусі*, Мінск: Беларусь, 2012.
- Pomniki Rytownictwa Krajowego. Oddział I. Odgiski z blach mniejszych, znajdujących się w bibliotece Łobojskiej Konstantego Hrabiego Tyszkiewicza*, Wilno: Drukiem Marcinowskiego, 1858.
- Ramonienė Dalia, *Geidžių Šv. Onos bažnyčia* (serija *Lietuvos architektūros ir dailės paminklai*), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.
- Ramonienė Dalia, Liaudiškojo šv. Onos įvaizdžio formavimo prielaidos Žemaičių vyskupystėje, in: *Dangiskieji globėjai, žemiškieji mecenatai*, sudarė Jolita Liškevičienė (serija *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 60), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 171–180.
- Ramonienė Dalia, Platių bažnyčios altorių paveiksai, in: *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė: Plateriai, Beržoras, Gintališkė, Šateikiai, Žemaičių Kalvarija, Gegrėnai*, sudarė Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 35–45.
- Ramonienė Dalia, Senosios Salantų bažnyčios altorių ir jų paveikslų istorinė ir meninė apžvalga, in: *Salantų bažnyčia. Istorija, meno vertybės ir žmonės*, sudarė Povilas Šverėbas (serija *Žemaičių praeitis*, kn. 15), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 141–161.
- Ramonienė Dalia, Tverai. Bažnyčios altorių paveiksai, in: *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė*, sudarė Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 294–295.
- Rastawiecki Edward, *Słownik malarzów polskich*, t. 1, Warszawa: S. Orgelbrand, 1850.
- Sachs Hannelore, Badstübner Ernst, Neumann Helga, *Christliche Ikonographie in Stichworten*, Leipzig: Kochler & Amelang, 1980.
- Sarcevičienė Jolita, Tėvai, vaikai ir ugdymas namuose XVIII a. antroje pusėje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 148–170.
- Sheingorn Pamela, Appropriating the Holy Kinship: Gender and Family History, in: *Interpreting Cultural Symbols: Saint Anne in Late Medieval Society*, eds. Kathleen Ashley, Pamela Sheingorn, Athens: University of Georgia Press, 1990, p. 169–198.
- Sheingorn Pamela, „The Wise Mother“: The Image of St. Anne Teaching the Virgin Mary, *Gesta*, 1993, t. 32, p. 69–80.
- Stankevičienė Regimanta, XVII–XVIII a. I ketvirčio Lietuvos bažnyčių paveikslų aptaisai ir jų ornamentika, in: *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*, sudarė Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 61–118.
- Stankevičienė Regimanta, Paveiksai „Šv. Ona (Marijos auklėjimas)“, „Apsilankymas“, „Šv. Jonas Nepomukas“ ir „Šv. Barbora“, in: *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. I: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. VI, d. II: *Šakių dekanatas*, sudarė Regimanta Stankevičienė, Gabija Surdokaitė, Dalia Vasiūnienė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, p. 132–133.
- Stankevičienė Regimanta, Trinitorių šventieji šio ordino ir kitose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bažnyčiose, in: *Excellencia virtutum: šventieji Lietuvos kultūroje* (serija *Religinės kultūros paveldo studijos*, Nr. 4), sudarė Asta Giniūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019, p. 149–190.
- Streikuvienė Diana, Šv. Juozapo kultas Lietuvoje XVI–XIX a., in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 13, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1998, p. 87–124.
- Sveika, Mergelė! Vilniaus arkivyskupijos marijinės ikonografijos aspektai*, sudarė Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, Bažnytinio paveldo muziejus, 2018.
- Liepa Gričiūtė-Šverėbienė, Šilalės Šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčia: architektūra ir dailė, in: *Šilalės krašto bažnyčios: istorija ir architektūra*, Klaipėda: Druka, 2016, p. 29–31.
- Šinkūnaitė Laima, The Basilica of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Šiluva: the Iconology of Art, in: *Meno istorija ir kritika*, 2009, Nr. 5, p. 38–65.
- Urbanienė Skaidrė, *Religinė liaudies skulptūra Lietuvoje XIX a. – XX a. I pusėje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015.
- Irena Vaišvilaitė, Šventoji šeima, in: *Kultūros barai*, 1990, Nr. 2, p. 63–65.
- Welsh Jennifer, *The Cult of St. Anne in Medieval and Early Modern Europe*, London, New York: Routledge, 2017.

- Wojtowicz Małgorzata, Postać św. Anny jako wzorzec osobowy w polskim żywotopisarstwie potrydenckim, in: *Wzorce osobowe w dawnej literaturze i kulturze polskiej*, red. Bernadetta M. Puchalska-Dąbrowska, Elżbieta A. Jurkowska, Białystok: Prymat, 2018, p. 85–103.
- Wojtowicz Małgorzata, Postać św. Anny – Matki Maryi w wybranych utworach literatury staropolskiej, in: *Studia Elckie*, 2018, Nr. 1 (20), p. 69–80.
- Wojtowicz Małgorzata, Św. Anna – ideał żony i matki w starożytnym i staropolskim piśmiennictwie apokryficznym, in: *Prace Literaturoznawce*, t. IV, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 2016, p. 87–98.
- Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas: Žemaičių vyskupijos istorija. 2013 m. gegužės 24 d. – spalio 27 d. Žemaičių krikšto ženklai. 2013 m. gruodžio 5 d. – 2014 m. kovo 3 d. Parodų knyga*, sudarė Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.

LIJANA BIRŠKYTĖ-KLIMIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, 2020–2022 m. tęsianti podoktorantūros studijas Vilniaus universitete, dirba Lietuvos kultūros tyrimų institute mokslo darbuotoja. Mokslinių tyrimų sritys – Lietuvos bažnytinė dailė (Šventosios Šeimos tematika), Lietuvos katalikų kultūros istorija, šv. Onos kultas ir ikonografija.

Elektroninis paštas birskyte@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-9994-0136

THE IMAGE OF ST ANNE – AN IDEAL WIFE, MOTHER,
AND GRANDMOTHER – IN LITHUANIAN CATHOLIC ART
OF THE EIGHTEENTH AND THE FIRST HALF OF THE
NINETEENTH CENTURY

LIJANA BIRŠKYTĖ-KLIMIENĖ

Vilnius University

The article is focused on the image of St Anne in Lithuanian art of the eighteenth and the first half of the nineteenth century. It briefly presents the prevailing iconographic types that have not yet been widely discussed and highlights the continuity of the established iconography. Through the social model of the family “encoded” in the images of the saint, the aim is to reveal whether the visual images of St Anne relate and interact with the spiritual and moral attitudes of the Enlightenment and emphasis on education during this epoch. With the help of iconographic, partly iconological, and source studies methods, the socio-cultural level of the past is addressed, questions are raised about the power of St Anne’s images, which could have been resorted to for the understanding and change of reality.

In Lithuanian Catholic art of the eighteenth century and the first half of the nineteenth century, the image of St Anne, the ideal wife, mother, and grandmother, was unfolding in the images of three iconographic types, differently in each of them: “The St Anne Trinity” (or “St Anne Herself the Third”; “Anna Selbdritt”), “The Holy Family with St Anne” (“St Anne’s Family”), and “The Education of the Virgin”. In the images of “The St Anne Trinity”, she is portrayed in the social roles of a mother and a grandmother and depicted as an equal representative of the Holy Family and an important participant in the sacrifice of Salvation. Of the eighteenth-century works, the majority survive from the second half of the century. They reiterate the iconographic variants found in Lithuania and abroad in previous centuries. In the first half of the nineteenth century, the iconographic type of “The St Anne Trinity” remains unchanged, but its popularity is markedly declining. It should be noted that to illustrate their publications, St Anne’s fraternities exclusively chose the images of “The St Anne Trinity”. As these images are representative and highlight the high status of St Anne in the Holy Family, they served to emphasise the precedence of St Anne’s fraternities. Moreover, no other iconographic type conveys St Anne’s exceptional closeness with Christ: the grandmother’s communication with her grandson through body language and attributes shows her exemplary spiritual qualities: caring, kindness, and gentleness. In Lithuania, the attribute of the book was not frequent in “The St Anne Trinity”. In some of the images of “The St Anne Trinity” of the eighteenth and the early nineteenth century, the book was depicted open, while St Anne was

busy in educating her grandchild, reading the Holy Scriptures to him. In this way, a new image of St Anne, that of a teacher of Jesus, began to evolve, which was probably the result of the impact of the orientation towards education during the Enlightenment.

In the seventeenth and eighteenth centuries, in the Grand Duchy of Lithuania, the images of the Holy Family with St Anne, proposed to be called “St Anne’s Family”, were significantly less spread than “The St Anne Trinity”. They represent St Anne as a mother, a grandmother, and the wife of St Joachim, who is standing next to her. Like in Western European art, the composition of “St Anne’s Family” usually integrates the group of “The St Anne Trinity” in the centre, while the number of other family members surrounding this group may vary. New varieties of the iconographic type “St Anne’s Family”, which are composed following a different principle and no longer include the group “The St Anne Trinity” were found in the churches of religious orders of the second half of the eighteenth century. In the analysed painting of an original composition, *St Anne with St Joachim and St Joseph*, from the Church of St Michael the Archangel in Tabariškės, St Anne is for the first time the central and most important figure in the painting and embodies the image of a good wife and an attentive housewife. The new image of the saint in art reflected shifts in Catholic culture and demonstrated the attempts of the Carmelites of the Ancient Observance to “visualise” the status of St Anne as an ideal wife. Based on the analysis of the form of the painting, the proof is provided that it was painted by the well-known artist Simonas Čechavičius (Szymon Czechowicz) in around 1770.

Compared with Western Europe, the images of “The education of the Virgin” appeared in Lithuania quite late: they emerged in the second half of the seventeenth century and gradually gained popularity in the second half of the eighteenth century. Two variants of the composition of “The education of the Virgin” evolved conveying the image of the Embodiment of Christ and of St Anne, who brought her daughter up perfectly. They continued into the nineteenth century, when in their abundance they surpassed other iconographic types of St Anne. In Lithuania, the most influential and most replicated “The education of the Virgin” image of the period discussed is the engraving of Joseph Wagner made according the drawing of Jacopo Amigoni in 1725–1766. Like in the paintings of “The St Anne Trinity”, several late-eighteenth-century paintings of “The education of the Virgin” place emphasis on St Anne’s piety, which is also confirmed in hagiographic literature.

A comparison of the inscriptions in the book featured in the paintings of this iconographic type led to the conclusion that it was important to convey the idea of the Incarnation in the second half of the eighteenth century, while a turn to the emphasis on education is observed in the first half of the nineteenth century:

like in Western Europe, the images of “The education of the Virgin” came to be perceived in a narrower way, more like teaching Virgin Mary the catechism or a lesson in Christian education. The rising popularity of the iconographic type of “The education of the Virgin” in the second half of the eighteenth and in the first half of the nineteenth century show that the model of Christian education in which the mother takes care of her child’s education became an extremely important constituent of spiritual culture. It resonated with the realities of the Enlightenment epoch, which was strongly oriented towards education. Important changes in the social environment were taking place at that time: the country’s educational model was undergoing changes, a network of parish schools was being developed, questions regarding the education of girls were being raised, and ideas on the woman’s role in society and her education in the family were disseminated. St Anne’s religious image correlated with the ideal of the perfect woman that was instilled in society and contributed to the consolidation of this image.

Key words: St Anne, The Holy Family, iconography, “The St Anne Trinity”, “The education of the Virgin”, St Anne’s fraternity, education, Simonas Čechavičius (Szymon Czechowicz).